

Dr. Büki Gergely

3.
FOSSZILIS ERŐMŰVEK

BUDAPEST
2005. január

Dr. Büki Gergely

3.

FOSSZILIS ERŐMŰVEK

Budapest
2005. január

Ez a kiadvány a Magyar Atomfórum Egyesület által közreadott sorozat része, amely a hazai villamosenergia-ellátás jövőjének kérdéseit vizsgálja. Külön kötetek foglalkoznak a szóba jöhető változatok bemutatásával, a különböző energiaforrások előnyeinek, hátrányainak és kockázatainak ismertetésével. Amennyire lehetséges volt az egyes részek kitérnie a technológiához kapcsolódó társadalmi, közgazdasági, jogi környezet kérdéseire is. A sorozat keretében az alábbi témakörök feldolgozására került sor:

1. Hazai energiaigények
2. Hazai villamosenergia-források
3. Fosszilis erőművek
4. Atomerőművek
5. Megújuló energiaforrások
6. Villamosenergia-termelési technológiák összehasonlítása
7. Rendszerek, hálózatok, fejlesztési stratégiák

A sorozat kidolgozásához az Egyesület munkacsoportot alakított, amelyben az egyes szakterületeket jól ismerő tagok vettek részt. A munkacsoportot Dr. Büki Gergely, Bohoczky Ferenc, Dr. Csom Gyula, Dr. Fazekas András István, Homola Viktor, Dr. Stróbl Alajos és Zarándy Pál alkották. A szerkesztési és szervezési munkát Dr. Czibolya László végezte.

A munkacsoport nem tartotta feladatának, hogy energiapolitikai javaslatokat dolgozzon ki, vagy ilyen ajánlásokat tegyen. A kiadványsorozat megjelenetésével hozzá akarunk járulni ahhoz, hogy a villamosenergia-ellátásról érdemi és tárgyyszerű párbeszéd alakuljon ki, amelyben a tények és érvek összevetése dominál. Ennek eredményeként – remélhetőleg – kikristályosodik egy olyan szakmai és társadalmi érv- és értékrendszer, amelyre támaszkodva egy tudatos energiapolitika kialakítható.

A jövőben ugyan – a fosszilis energiahordozók véges készlete és kedvezőtlen környezeti hatásai miatt – a fosszilis erőművek visszaszorítására törekszünk, mégis a tervezhető időn belül (pl. 2020-ig) az erőműrendszer fejlesztésének meghatározó részét még ezek a szénhidrogén- és széntüzelésű erőművek fogják képezni. Várható szerepük meghatározó lesz a közvetlen villamosenergia-termelésben, a kapcsolt hő- és villamosenergia-termelés pedig szinte teljesen a szénhidrogén erőművekben valósul meg. A fosszilis erőművek korábban nagy egységekben épültek. A koncentrált (hagyományos) erőművek mellett – fosszilis primerenergiák esetén is – az utóbbi időben fokozatosan megjelentek a decentralizált (alternatív) energiatermelő eljárások.

A jelen fűzet célja kettős: (a) egyrészt bemutatja a koncentrált és a decentralizált fosszilis erőművek fejlesztésének újabban érvényesülő főirányait, kialakult és várható energetikai-gazdasági-környezeti jellemzőit [1], (b) másrészt a középtávú energiakonceptió vizsgálataihoz kapcsolódva [2] vázolja a fosszilis erőművek lehetséges szerepét a hazai közvetlen villamosenergia-termelésben és kapcsolt energiatermelésben.

3.1. A fosszilis erőművek várható szerepe Magyarországon

A fosszilis erőművek 2020-ig várható villamosenergia-termelését a villamosenergia-igények és más források (atomerőmű, megújuló energiák hasznosítása, villamosenergia-import) könnyebben becsülhető termelése különbségeként határozzuk meg. Kiindulást jelent a 2002. évi 40 TWh és a 2020. évre becsült 54 TWh villamosenergia-igény. Feltételezzük a Paksi Atomerőmű üzemidő-hosszabbítását, és a lényegében változatlan 14 TWh évi villamosenergia-termelését (az esetleges teljesítménynövelés befolyásától eltekintünk), és új atomerőmű létesítésével a vizsgált időszakban nem számolunk. A következő feltételezések kisebb energiamennyiségekre vonatkoznak, de viszonylag nagy bizonytalanságot tartalmaznak: a megújuló energiákból termelt villamosenergia feltételezett értéke 2002-ben kerekén 1 TWh (2,5%), 2020-ban 3 TWh (5,6%); a számos tényezőtől függő villamosenergia-import/export szaldóját – egyszerűsítés érdekében – 6 TWh értékkel változatlanak tekintjük.

Ezek figyelembevételével a fosszilis tüzelőanyagot felhasználó erőművek villamosenergia-termelése 2002 és 2020 között mintegy 19 TWh-ról hozzávetőleg 31 TWh-ra, mintegy 63%-kal nő (3.1. táblázat), és természetesen számottevő sávval is (pl. 31 ± 3 TWh) indokolt számolnunk. A táblázat csak a 2020. évi adatokat becsüli, a 2002–2020 közötti felfutás dinamikájával nem foglalkozik. Az egyszerűsítő feltételezések és a lehetséges sáv (a növekedés $\pm 10\%$ -a) a fosszilis erőművek növekedését lényegesen nem befolyásolja.

A táblázat feltünteti az erőműrendszer becsült csúcsteljesítményét és beépített teljesítőképességét, s az ezekből számítható tartaléktényezőt. Továbbá megadja az erőműrendszer évi csúskihasználási időtartamát.

Az adatokból – a becslések mellett is – elég határozottan kitűnik, hogy a visszaszorítási szándék ellenére a fosszilis erőművek várható villamosenergia-termelése nem csökken, hanem mind abszolút, mind relatív értékben még számottevően nő a vizsgált időszakban.

3.1. táblázat. A fosszilis erőművek évi villamosenergia-termelése, teljesítményei és kihasználási időtartama 2002-ben és várhatóan 2020-ban

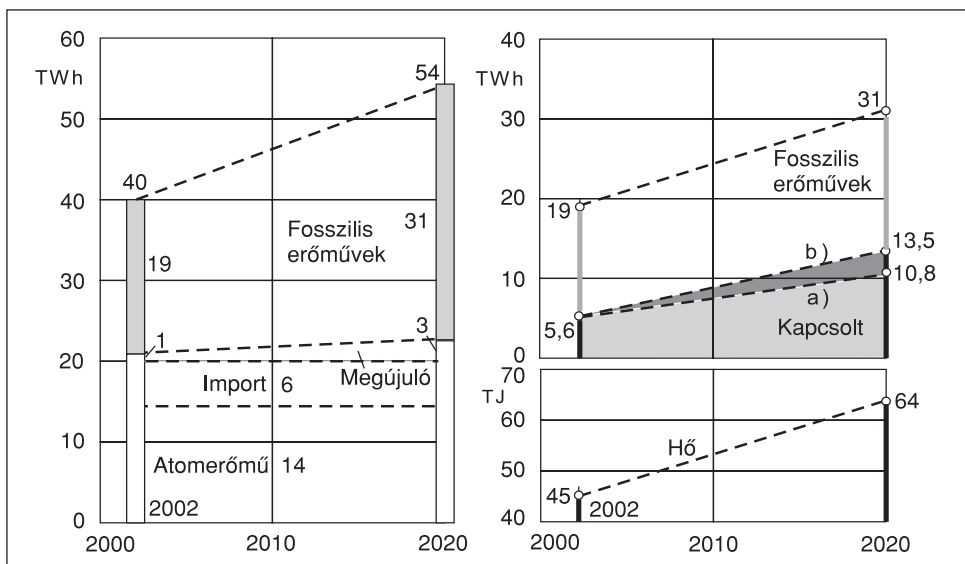
		2002	2020
Összes villamosenergia-igény – növekedése	TWh	40	54
	%	100	135
Atomerőmű villamosenergia-termelése Villamos energia megújuló energiákból Villamos import-export szaldó	TWh	14	14
	TWh	1	3
	TWh	6	6
Fosszilis erőművek villamosenergia-termelése – növekedése	TWh	19	31
	%	100	163
	%	47,5	57,4
Csúcsteljesítmény Beépített teljesítőképesség Tartaléktényező	MW	6000	8000
	MW	8250	9600
		1,38	1,2
Évi csúcskihasználási időtartam	h/év	6667	6750

Ugyanebben az időszakban változik az erőművek hőkiadása és kapcsolt energiatermelése, amit a 3.2. táblázat mutat. 2002-ben az erőművek összes hőkiadása 45 PJ, kapcsolt villamosenergia-termelése 5,6 TWh (az összes villamos energia 14%-a). 2020-ban az erőművi hőkiadás becslült értéke 64 PJ, a kapcsolt villamosenergia-termelés feltételezett alternatív értékei: a) változatban 10,8 TWh (20%), b) változatban 13,5 TWh (25%). A Paksi Atomerőmű hőkiadása 0,6 PJ, kapcsolt villamosenergia-termelése 0,08 TWh, az előző értékekhez képest nagyon kicsi, tehát úgy tekinthetjük, hogy a fenti hőkiadás és kapcsolt villamosenergia-termelés a fosszilis erőművek feladatát képezi, s ezek villamosenergia-termelésében természetesen lényegesen nagyobb a kapcsolt villamosenergia-termelés aránya.

3.2. táblázat. A fosszilis hőerőművek hőkiadása és kapcsolt villamosenergia-termelése 2002-ben és várhatóan 2020-ban

		2002	2020
Hőkiadás	PJ	45	64
	%	100	142
Kapcsolt villamosenergia-termelés a) változat	TWh	5,6	10,8
	összes %-a	14	20
	fosszilis %-a	29,5	34,8
Kapcsolt villamosenergia-termelés b) változat	TWh	5,6	13,5
	összes %-a	14	25
	fosszilis %-a	29,5	43,5

A fosszilis erőművek 2002–2020 között várható villamosenergia-termelését, hőkiadását és kapcsolt energiatermelését a 3.1. és 3.2. táblázat adatai alapján a 3.1. ábra szemlélteti. Becslésünk itt is csak a 2020-ban várható viszonyokra vonatkozik, a felfutás dinamikájára nem tér ki.

3.1. ábra. Fosszilis erőművek várható évi villamosenergia-termelése, hőkiadása és kapcsolt energiatermelése 2002. és 2020. években

3.2. Szénerőművek

Szénerőművek esetén át kell tekintenünk a meglévő szénerőműveink jövőbeni sorsát és a jövőben létesíthető új szénerőművek megoldásait. Meg kell vizsgálni a hazai alkalmazásra szóba jövő szénerőművek lehetőségeit a villamosenergia-ellátásban és környezetbe illesztésük kérdéseit.

3.2.1. A meglévő szénerőművek sorsa

A meglévő szénerőművek jövőjét gazdasági jellemzőik és környezeti hatásaik határozzák meg. Mindkettőben meghatározó szerepe van a hatásfoknak: az alacsony (30% alatti) hatásfokú szénerőműveink a nagy tüzelőkölségük miatt gazdaságilag versenyképtelenek, a fajlagosan nagy széndioxid kibocsátásuk és egyéb környezetterhelésük miatt pedig a környezet számára elfogadhatatlanok.

A jelenlegi szénerőművek 2020-ban már nem üzemelnek. A barnaszén-tüzelésű erőművek zöme (Ajka, Bánhida, Borsod, Pécs, Tiszapalkonya) már a közeljövőben leáll, kis részük fatüzelésre áll át. A füstgáz-kéntelenítővel kiegészülő, de kis hatásfokú Oroszlányi Erőmű üzemeltetésének célszerűsége jelenleg is kérdőjeles, de üzeme 2020 előtt bizonyosan befejeződik. A rossz hatásfokú lignittüzelésű 100 és 212 MW villamos teljesítményű egységek sem felelnek meg már 2020-ban a környezetvédelmi követelményeknek. Végeredményben tehát 2020-ig az összes meglévő szénerőmű-egység leáll.

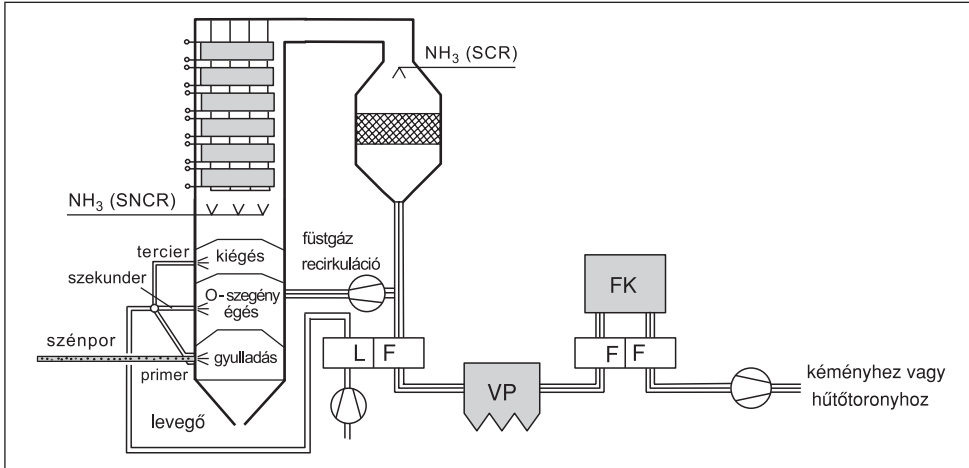
A meglévő szénerőművek telephelye és infrastruktúrája viszont további erőműépítés számára is rendelkezésre áll. Ennek nemcsak költségkímélő hatása van, hanem meghatározó az is, hogy a közvélemény könnyebben fogad el meglévő telephelyen további erőműüzemet, mint új telephelyen erőmű-létesítést.

3.2.2. Új szénerőmű megoldások

A szénerőműveket két főirányban fejlesztik [3]. Az egyik irányt a hagyományos széntüzelésű gőzerőművek jelentik, a gőzparaméterek igen jelentős növelésével (szuperkritikus gőzerőművek). A másik lehetőséget a szénbázisú kombinált gáz/gőzerőművek nyújtják, különböző megoldásokkal. Mindkét főirányt köszénre és barnaszénre egyaránt vizsgálják.

a) Új gőzerőműveket szénhidrogén tüzeléssel gyakorlatilag már nem építenek. Ugyanakkor a *széntüzelésű szuperkritikus gőzerőművek* fejlesztésére igen jelentős erőfeszítéseket, nemzetközi összefogásokat tapasztalunk, tekintettel arra, hogy a világon rendelkezésre álló nagy szénvagyon környezetbarát hasznosítására a jövőben sor kerülhet [4–9].

A kifejlesztett szénportüzelésű szuperkritikus gőzkazán és a hozzá tartozó környezetvédelmi berendezések viszonylag egységes felépítésűek, amit a 3.2. ábra szemléltet. A nyilvánvalóan kényszeráramlású kazán fűtőfelületeit általában toronykazánban helyezik el. Az előírt, alacsony nitrogén-oxid kibocsátást a tüzelés megfelelő kialakításával, a levegő megosztásával, esetleg füstgáz-recirkulációval, a tüztérben alkalmazott nem szelektív (SNCR) és kazán utáni szelektív (SCR) NO_x -leválasztókkal érik el. A porleválasztást villamos porleválasztó (VP) oldja meg. Korszerű kazánokhoz mindig beépül valamilyen típusú, többnyire nedves-meszes füstgáz-kéntelenítő berendezés (FK). A tisztított és alacsony hőmérsékletű füstgázokat kéményen, vagy ha van, akkor a nagyobb felhajtóerővel rendelkező hűtőtornyon keresztül vezetik ki [10–12].

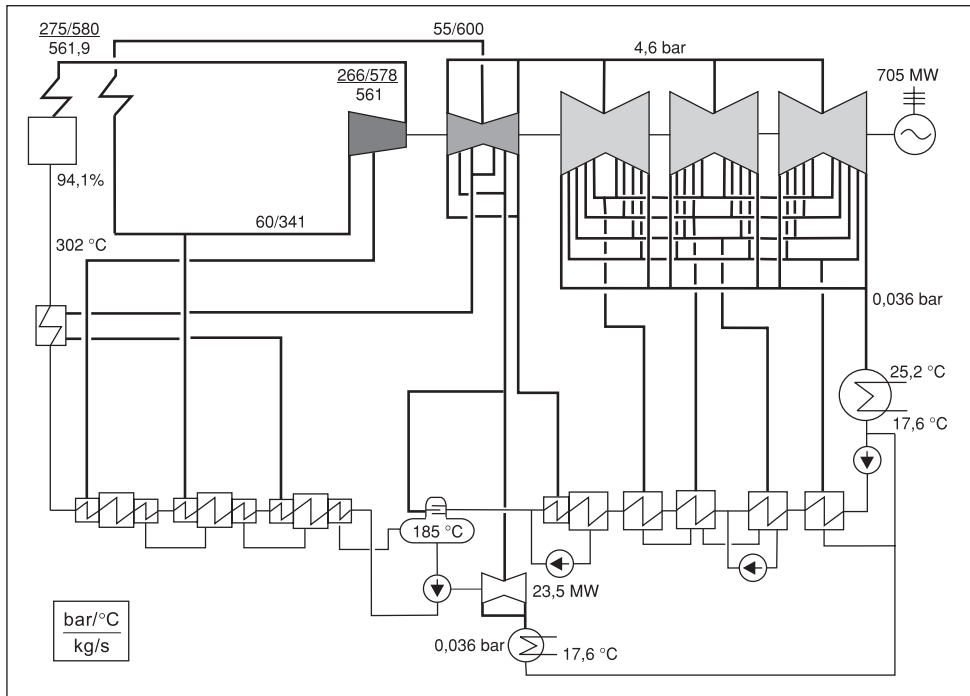

3.2. ábra. Szénportüzelésű szuperkritikus gőzkazán rendszere a megkívánt környezetvédelmi berendezésekkel

A bemutatott szuperkritikus kazánrendszer köszén és barnaszén eltüzelésére egyaránt alkalmas. Barnaszéntüzelés esetén két különbség indokolt lehet. Egyrészt a nagyobb tömegáramú füstgázokat az égési levegővel nem tudjuk kellően lehűteni, ezért a füstgázokat részben más célra, pl. tápvíz-előmelegítésre fordítják. Másrészt a nagy ned-

vességtartalmú barnaszenekeknél vizsgálják a szén termikus és/vagy mechanikus víztelenítését (nem az örlés érdekében végzett, elgőzölögtetéssel járó szárítását) annak érdekében, hogy a szén (alsó) fűtőértéke helyett (felső) égéshőjét hasznosíthassuk. Az utóbbi esetben a barnaszén-tüzelésű kazán hatásfoka jól megközelíti a kőszén-tüzelésűét [13–15].

Egy korszerű széntüzelésű szuperkritikus gőzerőmű hőkapcsolását a 3.3. ábra mutatja be [16]. A bemutatott példa a következő általános vonásokat tükrözi:

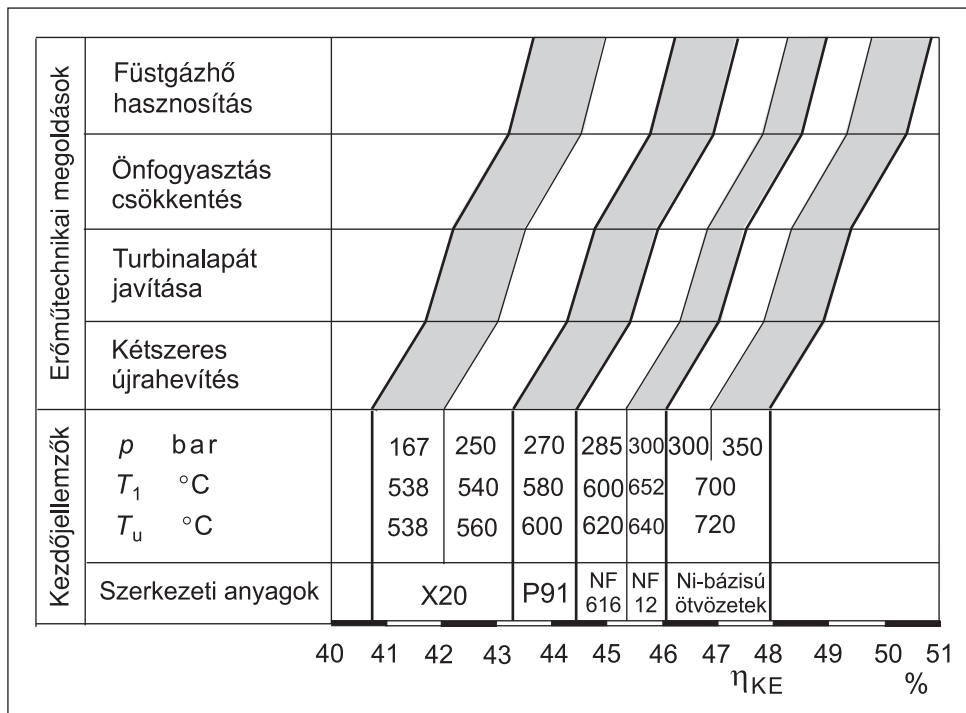
3.3. ábra. Egy széntüzelésű szuperkritikus gőzerőmű tipikus hőkörfolyamata

- A szuperkritikus gőz nyomása 250–350 bar között változik, kezdőhőmérséklete a 600 °C-ot közelíti. Az újrahevítés egy- vagy kétszeres (a példában egyszeres), hőmérséklete a frissgőzét általában 10–20 °C-kal meghaladja;
- A tápvíz-előmelegítés 9–10 fokozatú, a tápvíz véghőmérséklete mintegy 300 °C. Az alkalmazott gőzhűtők főáramkörűek, ezeket előmelegítőnként esetlegesen alkalmazzák, az előmelegítés utolsó fokozata mindig főáramkörű gőzhűtő;
- A gőzturbina háromházas (kétszeres újrahevítés esetén négyházas lenne), példában a középnyomású rész ikeráramú, a kisnyomású rész három ikeráramú, a minél kisebb kondenzátornyomás elérése érdekében. Természetesen a közép- és kisnyomású házak száma teljesítményfüggő. A korszerű széntüzelésű szuperkritikus blokkok villamos teljesítmőképessége 400 és 1000 MW között változik.

A széntüzelésű gőzerőmű-egységek fejlesztésének középpontjában a hatásfokjavítás áll. Ennek lehetőségeiről a 3.4. ábra nyújt tájékoztatást. A fejlesztésnek két útja van: a jobb hőálló acélok használata és különböző erőműtechnikai fejlesztések.

A jobb hőálló acélok alkalmazása lehetővé teszi a gőzparaméterek lényeges növelését [17–21]. Ferrites acélok esetén szubkritikus nyomás mellett max. 540 °C körüli hőmérséklet érhető el. A 9–11% krómtartalmú martenzites, az ausztenites Cr-Ni acélok és a Ni-bázisú szuperötvözetek esetén növekvő szuperkritikus nyomás esetén a hőmérséklet legalább 580 °C-ra, de akár 700 °C fölé is növelhető. A jobb szerkezeti anyag alkalmazása mintegy 6–8%-os hatásfokjavítást eredményez.

3.4. ábra. Szénerőmű-egységek hatásfoka az alkalmazott hőálló acélok és az erőműtechnikai fejlesztések függvényében

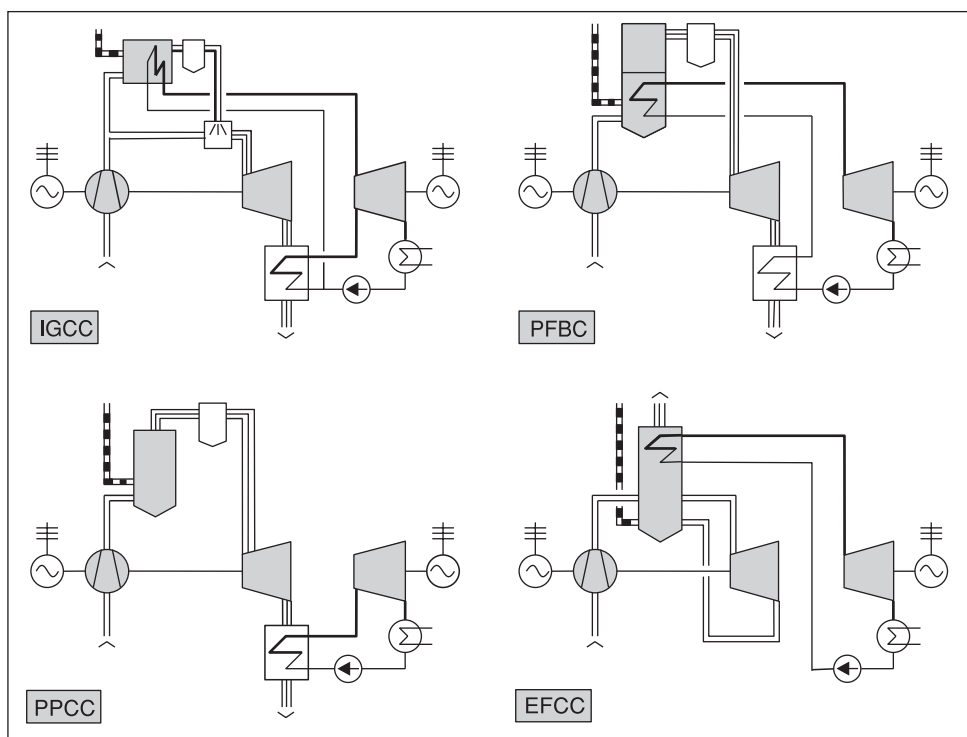
Az erőműtechnikai eljárások, köztük a kétszeres újrahevítés, a gőzturbina hatásfokjavítása, az önfogyasztás csökkentése, jobb füstgázhő-hasznosítás stb., az eddigi szinthez képest további mintegy 3% hatásfoknövelést eredményeznek.

A gázturbináknál általánosan használt Ni bázisú szuperötvözetek alkalmazása gőzerőműveknél – a nagy mennyiségek miatt – még távlatinak tekinthető, enélkül a széntüzelésű gőzerőművek jelenlegi 40–41%-os hatásfoka 48–49%-ra növelhető. Szuperötvözetek esetén a szuperkritikus gőzerőművek hatásfoka az 50%-ot is túl lépheti.

A hatásfokjavítás mellett a széntüzelésű szuperkritikus erőművek fejlesztésének másik fontos célkitűzése a rugalmas üzemvitel biztosítása. Megfelelő anyagválasztással és konstrukcióval az igényeknek megfelelően növelik a terhelésváltoztatási sebességet, az ugrásszerű teljesítményváltozások nagyságát és végső soron csökkentik a min/max teljesítményarányt.

b) A szénerőművek fejlesztésének másik főiránya szénbázis esetén is a kombinált gáz/gőzkörfolyamatú erőmű megvalósítása [22–29]. Ennek vizsgált elvi lehetőségeit a 3.5. ábra foglalja össze. E téren a fejlesztés irányai a következők:

Egyik lehetőség a nyomásalatti szénelgázosításhoz kapcsolt kombinált gáz/gőzerőmű (Integrated Gasification Combined Cycle – IGCC). A szénhidrogén-tüzelésű kombinált gáz/gőzerőműhöz képest a különbség az, hogy a kombinált erőművet megelőzi a szénelgázosítás. A szénelgázosítás két ok miatt is rontja a kombinált szénerőmű hatásfokát. Egyrészt a szénelgázosításnak van vesztesége, ez nem túl jelentős (kisebb 5%-nál). A hatásfokot nagyobb mértékben rontja az elgázosító hő- és villamos önfogyasztása, különösen pedig az, hogy az elgázosítás folyamán nemcsak fűtőgáz keletkezik, hanem gőz is, amelyet kisebb hatásfokkal lehet hasznosítani a gáz/gőzkörfolyamatban, mint a szénből előállított fűtőgázt.

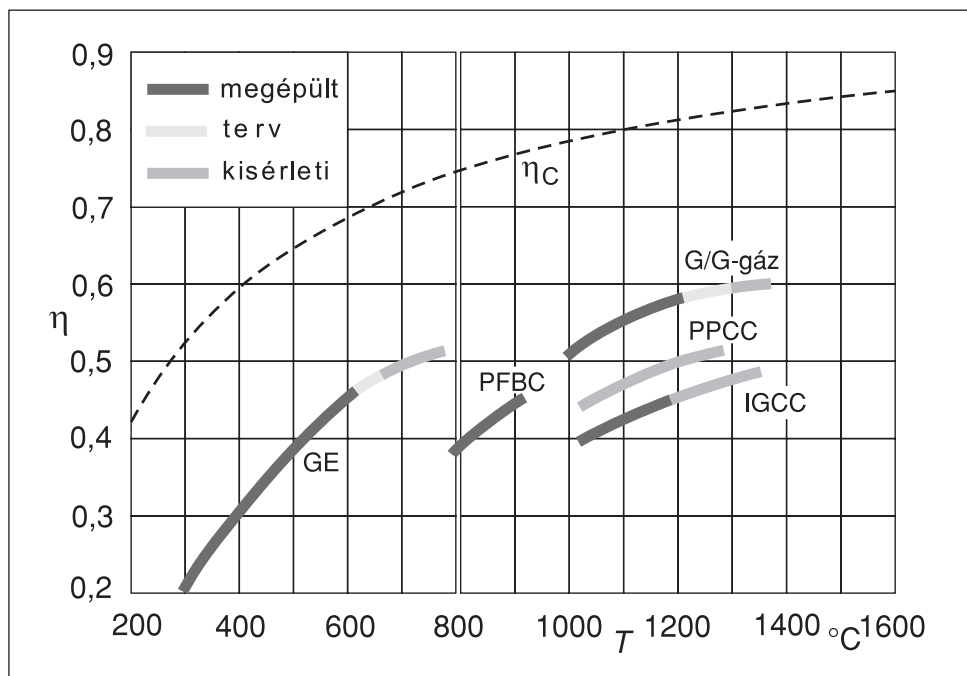
3.5. ábra. Szénbázisú kombinált gáz/gőzerőművek vizsgált típusai

Szénbázis esetén a gáz- és gőzkörfolyamat integrálása megvalósítható feltöltött kázanban. A hőforrás nyomásalatti fluidágyas széntüzelés (Pressurized Fluidized Bed Combustion – PFBC). A berendezés fluidágyáról gázt bocsát a gázturbinába, az ágy merülő felületei pedig a gázturбина hőhasznosítójával együttműködve gőzt termelnek. A fluidkazan önmagában kis távozó gázhőmérsékletet (800–900 °C) enged meg a nyitott gázturбина számára (1. generáció), amit vagy rátüzeléssel lehet növelni (2. generáció), vagy az ághőt lényegesen jobb hatásfokú zárt (He) gázkörfolyamatban lehet hasznosítani.

A nyomásalatti szénportüzelésű kazán (Pressurized Pulverized Coal Combustion – PPCC) tisztított füstgázait közvetlenül a gázturbinába vezetjük. Ez a folyamat egyszerűnek és kedvezőnek tűnik, fejlesztésére eddig még kevés információ áll rendelkezésre, de a jövőben ezt tekintik az egyik perspektivikus irányzatnak.

Szénbázison külső hevítésű kombinált erőmű (Externally Fired Combined Cycle – EFCC) is megvalósítható. A nyitott gázturbina munkaközege levegő, amelyet komprimálás után keramikus fűtőfelületen keresztül hevítünk atmoszférikus tűzterű kazánban, majd az expandált levegőt égési levegőként vezetjük a kazánba. A léghevítéssel párhuzamosan a kazán gőzt is termelhet.

A különböző típusú szénénergiával már elérhető és a jövőben tervezett hatásfokokról a 3.6. ábra és a 3.3. táblázat ad tájékoztatást. Az ábrán az összehasonlítás lehetőségét nyújtja az η_C -vonal, a maximális hőmérséklettel számolt Carnot-ciklus hatásfoka, és a G/G-gáz-vonal, a földgázüzelésű gáz/gőzerőmű hatásfokvonalát. A fejlesztett szénénergiátípusok hatásfokában lényeges különbség nem állapítható meg.

3.6. ábra. Különböző típusú szénénergiával elérhető és tervezett hatásfoka

3.3. táblázat. Szénénergiával elérhető és tervezett hatásfoka, %

A szénénergiátípusa	Elérhető hatásfok	Tervezett hatásfok
Hagyományos szuperkritikus gőzerőmű	45	50
Szénégázosító gáz/gőzerőmű	45	50
Nomásalatti fluidtüzelésű gáz/gőzerőmű	42–45	47
Nomásalatti szénportüzelésű gáz/gőzerőmű	–	>50

3.2.3. Hazai szénerőmű-építési lehetőségek

2020-ban hazai szénerőművet csak új egységek létesítése biztosíthat. Új szénerőműként biztonsággal a már kiforrott technológiával rendelkező szénporttüzelésű szuperkritikus gőzerőmű-egységekkel, ennek is két lehetőségével számolhatunk: korszerű lignittüzelésű erőműegység(ek) létesítésével a már üzemelő lignitbánya és -erőmű bázisán, vagy import kőszénre korszerű szénerőmű-egység(ek) építésével. Ugyanis a fluidtüzelésű gőzkazán, illetve a szénelgázosításhoz vagy nyomásalatti fluidkazánhoz kapcsolódó gáz/gőzerőművek jelenleg fejlesztés stádiumában vannak, még nem tekinthetők kereskedelmi egységeknek. (Gyors fejlesztés esetén természetesen ezek alkalmazása sem zárható ki.)

Mai megítélés szerint a szóba jövő korszerű gőzerőmű-egységek jellemzői a következők lehetnek:

- szénporttüzelés, alacsony NO_x -kibocsátó tüzelőrendszer, villamos pernyeleválasztó, nedves füstgáz-kéntelenítő. Lignittüzelés esetén megvizsgálandó a szén víztelenítése az égéshő (felső fűtőérték) hasznosítása érdekében,
- a gőzerőmű szuperkritikus nyomású, kellően nagy frissgőz és újrahevítési hőmérséklettel, nagy tápvíz-hőmérséklettel, mindenképpen martenzites, esetleg ausztenites hőálló acélok alkalmazásával,
- a szénerőmű-egység villamos teljesítőképességét – a magyar erőműrendszer nagyságára és a tartandó szekunder tartalékokra tekintettel – mintegy 400–500 MW nagyságban lehet megállapítani,
- a szénerőmű-egységeknek rugalmas üzeműnek kell lenniük, relatíve kis minimális terhelést és nagy terhelésváltoztatási sebességet kell megkívánni, jelentős részt kell vállalniuk az erőműrendszer menetrendtartásában, viszonylag nagy évi kihasználási időtartam (4000–6000 h/év) mellett,
- a szénerőmű-egységek kondenzációs rendszerűek, hiszen telepítési helyükön számottevő hőigénnyel feltehetően nem számolhatunk, a távolsági hőszállítás jelenleg nem időszerű.

Az építendő lignit vagy kőszén erőmű nagysága – elég széles határok között – szabadon választható meg. Az erőmű nagyságát lényegesen befolyásolja a hazai földgáz-felhasználás és beszerzés helyzete, reálisan 2–4 egység létesítésével számolhatunk. Egy szénerőmű-egység mintegy 1,6–2,5 TWh, az összes szénerőmű pedig 5–10 TWh villamos energiát termelhet évente.

A korszerű szénerőművektől magas energetikai hatékonyságot kell elvárunk. Lignit esetén legalább 43%-os névleges hatásfokot kell elérni, de a lignit tüzelés előtti víztelenítése esetén 48%-os hatásfok is megvalósítható. Import kőszénre telepítendő szénerőmű 48–50% hatásfokú lehet.

A szénerőművek beruházási költségei a fosszilis erőművek kategóriájában viszonylag magasak. A fajlagos beruházási költségekre – 1000–2000 MW erőműteljesítménytartományban – a következő becslések tehetők:

• kőszén erőműegységek esetén	1000 €/kW	260 000 Ft/kW,
• lignit erőműegységek esetén	1300 €/kW	338 000 Ft/kW.

A kőszén árát a beszerzés és a nagy távolságú szállítás költségei elég egyértelműen meghatározzák. Jelenleg a kőszén ára 600 Ft/GJ körüli, a jövőben is csak mérsékelt növekedése várható.

A hazai lignit ára nehezebben értelmezhető. A lignit árát döntő mértékben a lignitbánya megnyitásának és gépsorainak beruházási költségei (ezek mintegy 300 €/kW= 78 000 Ft/kW értékkel növelik a fajlagos beruházási költségeket), a bányaművelés folyóköltségei, majd bányászat után a tájrehabilitáció költségei határozzák meg. Ezek együttesen is lignitre a kőszénárnál kisebb árat eredményeznek.

A szénerőművek megítélésének egyik fontos jellemzője a szén *könnyű tárolhatósága*. A hazai villamosenergia-ellátás biztonságát növeli, hogy az import kőszén nagy mennyiségben egyszerűen és veszteségmentesen tárolható, a lignit pedig folyamatosan rendelkezésre áll. A kőszén beszerzésére és szállítására, illetve a kőszén-erőmű telephelyére több lehetőség van. Ezeket versenyeztetni lehet, és az optimális lehetőség a versenyeztetés alapján választható ki.

3.2.4. Szénerőművek telepítése és környezeti hatásai

Az új lignitbázisú erőműegységek telephelyét a jelenleg is üzemelő ligniterőmű megszabja. Kérdés az lehet, hogy az új egységeket a Mátrai Erőműbe vagy Bükkábrány térségébe célszerű-e telepíteni. Az előbbi mellett a meglévő erőmű-infrastruktúra, az utóbbi mellett a lignitvagyon elhelyezkedése szól, döntés a konkrét tervezéskor hozható meg. A kőszéntüzelésű egységeket valamelyik meglévő, megfelelő infrastruktúrával rendelkező erőműbe indokolt létesíteni, ahová a szénszállítás kedvezően megoldható, és ahol esetleg nagyobb kapcsolt energiatermelésre is lehetőség nyílik.

Új szénerőmű létesítése esetén lényegesek a környezeti kérdések [30, 31]. Három környezeti hatást indokolt kiemelni és kell kezelni: a tájbaillesztést (a), a lokális légszennyezések csökkentését (b) és a globális klímahatást (c).

a) Korábban az ipari létesítmények, köztük az erőművek *tájbaillesztésének* nem voltak szigorú követelményei. Az erőművek megfelelő beillesztése a környezetbe egyre fontosabb, különösen ligniterőművek esetén. A szénerőművek környezetbe illesztésének három sajátos kérdése:

- A *külfejtéses lignitbánya* nagy területen és hosszú ideig okoz káros beavatkozást a természeti környezetben. A bányászati műveletek után szükséges a táj folyamatos rehabilitációja, elsősorban fásítással. Az erdőtelepítés szebbé teszi a tájat, és a nyári vegetációs időszakban csökkenti a légkör széndioxid tartalmát. Új külfejtések nyitását – ezen kedvezőtlen környezeti hatások miatt – a társadalmi mozgalmak határozottan ellenzik. Meg kell említenünk a füstgáz kéntelenítéshez szükséges mézskő-bányászat tájromboló hatását is.
- A szénerőművek nagy területet vesznek el a természetől *szén és salak tárolására*. A tároló terek elkerülhetetlen porzása környezetszennyező. A salak és pernye kiszállítása jelentős vízmennyiséget igényel és szennyez. A vízmennyiséget és a porzást számos fejlesztéssel csökkentették, de a salaktér mindenképpen rontja a tájképet, talaj- és légszennyezést okoz. A tárolás gondjait csökkentheti a salak és a pernye más célú (út, építés) hasznosítása.
- A vízfelhasználás csökkentése, illetve a *vízgazdálkodás* minden gőzerőműnél fontos feladat. A szénerőműveknél még inkább, mert a szénerőművek gyakran vízszegény területeken létesülnek, és a salakszállítás és -tárolás is vízigenyes.

b) A szénerőművek *lokális légszennyezői* a pernye, a kén-dioxid és a nitrogén-oxid kibocsátás. Ezek csökkentésére megfelelő technológiákat (villamos porleválasztókat,

füstgáz-kéntelenítő eljárásokat, alacsony NO_x tüzelőrendszereket) fejlesztettek ki, amelyekkel betarthatók a szigorú környezeti előírások. (A meglévő szénerőművek leállítását ilyen leválasztó berendezések hiánya is indokolta.) A légszennyezést csökkentő füstgáz-kéntelenítő alkalmazása esetén jelentős mennyiségű gipsz keletkezik, ennek tárolása szintén a szénerőművek feladata.

c) Szénerőművek esetén legnagyobb a *globális klímaváltozást* előidéző erőművi fajlagos széndioxid kibocsátás. Kedvező hatások mellett a szénerőmű fajlagos széndioxid kibocsátása

$$e_{\text{CO}_2} = \frac{s_{\text{CO}_2}}{\eta} = \frac{100 \cdot 3,6}{0,43 - 0,5} \cong 0,7 - 0,8 \text{ kg/kWh},$$

ha lignit és kőszén eltüzelése esetén átlagosan $s_{\text{CO}_2} \cong 100 \text{ kg/GJ}$ széndioxid felszabadulással számolunk (ami mintegy kétszerese a földgáz eltüzelésénél keletkező értéknek). A kibocsátás kisebb értéke kőszén-, nagyobb értéke lignittüzelésre jellemző.

3.3. Kondenzációs szénhidrogén nagyerőművek

A szénhidrogén-tüzelésű erőművek több szempontból csoportosíthatók, és meglehetősen tarka képet mutatnak. A leglényegesebb csoportosítás, hogy közvetlenül csak villamos energiát termelnek vagy kapcsoltn hőt és villamos energiát. A csak villamos energiát termelő gőzerőművek a kondenzációs erőművek.

Erőműrendszerünkben jelenleg $3 \times 150 = 450 \text{ MW}$ és $10 \times 215 \text{ MW} = 2150 \text{ MW}$ kondenzációs erőmű van. A 150 MW-os egységek már régebb óta nem üzemelnek, ezek gyakorlatilag már szanálásra kerültek.

Az erőműrendszer kapacitásfejlesztésének kulcskérdése a rendszernek jelenleg gerincét jelentő, nagynyomású és újrahevítéses *215 MW-os gőzblokkok további sorsa*. E blokkok hatásfoka mintegy 36%, élettartamuk hamarosan túllépi a tervezett értéket [32–34]. Sorsuk kettős lehet:

a) teljesítmény- és hatásfoknövelő gázturbinás korszerűsítéssel biztosítjuk a blokkok további üzemeltetését, vagy

b) lényegében teljesen szanáljuk ezeket a blokkokat, és kiesett teljesítményüket új szénhidrogén (vagy szén) bázisú erőműegységek építésével pótoljuk.

Ezt a kérdést érinti, hogy a szénhidrogén hőszolgáltató erőművek fejlesztése mellett (3.5. pont) milyen szerep vár a kondenzációs szénhidrogén erőművekre.

3.3.1. A 215 MW-os gőzblokkok gázturbinás korszerűsítése

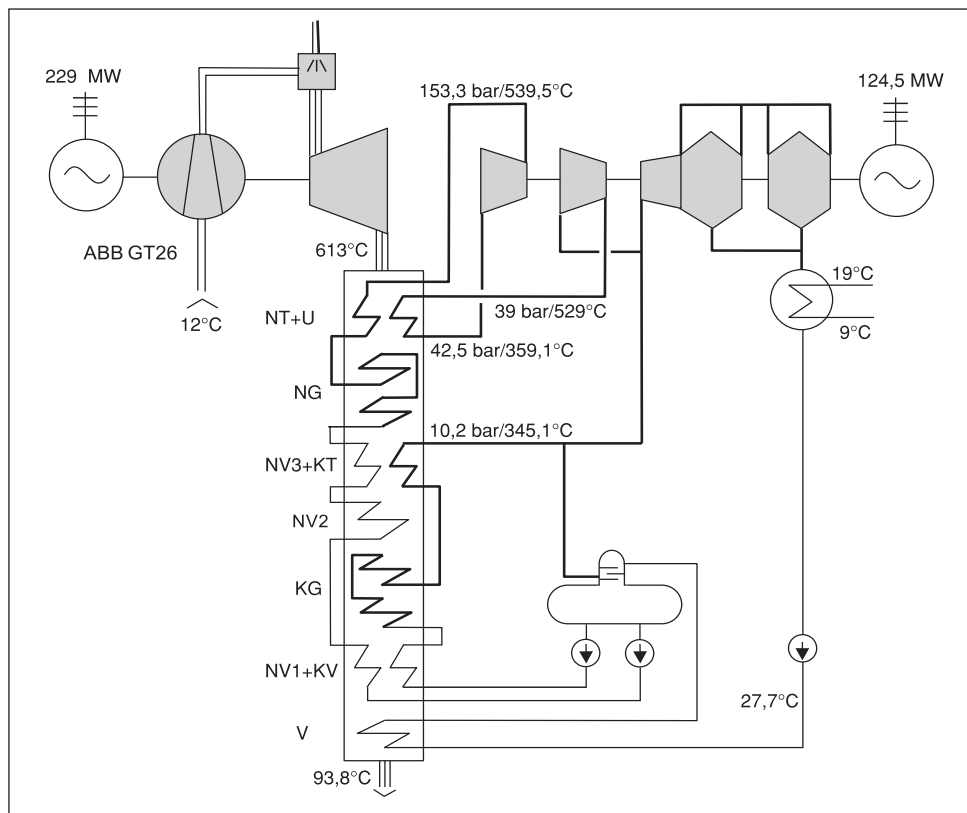
A 215 MW-os gőzerőmű-egységek *gázturbinás korszerűsítése* több változatban valósítható meg. Néhány lehetőség, amelyekben a gőzturbina teljesítménye változatlan (215 MW) marad:

- Legnagyobb hatásfokot és legnagyobb villamos teljesítményt a gázturbinás fejlesztés nyújtja, amelynél a gázturbina/gőzerőmű teljesítményaránya 2:1. A $2 \times 215 \text{ MW}$ -os gázturbinából és a 215 MW-os gőzturbinából 645 MW villamos teljesítményű kombinált gáz/gőzerőmű-egység hozható létre, mintegy 57% körüli hatásfokkal, ha az alkalmazott gázturbinák hatásfoka 38%.

- Megvalósítható egy 215 MW-os gázturbina és a 215 MW-os gőzturbina együttműködése, amikor a gázturbina/gőzerőmű teljesítményaránya 1:1. Az együttműködő erőművek villamos teljesítménye 430 MW, és mintegy 50% hatásfok érhető el, ha az alkalmazott gázturbina hatásfoka 38%.
- A 215 MW-os gőzturbina kisebb villamos teljesítményű (pl. 145 MW-os) gázturbinával is együttműködhet, ekkor a gázturbina/gőzerőmű teljesítményaránya <1. Az így létrejövő együttműködés pl. 360 MW villamos teljesítményt eredményez, mintegy 45% hatásfok mellett, ha a választott gázturbina hatásfoka 34% körüli.

E változatok különböző kombinációival az erőműrendszer villamos teljesítménye nagyon jelentős mértékben, igen kedvező hatásfokkal és a legkisebb beruházási költségekkel növelhető. A gőzerőmű maradó részének (gőzturbina, hűtőrendszer, villamos berendezések) élettartama megvizsgálandó, de feltehetően ezek üzemideje könnyen növelhető. A gőzturbina megtartása kapcsán vizsgálandó, hogy a meglévő négyházas, három kiömlésű gőzturbina helyett célszerű-e új, a gázturbina hőhasznosításához jobban illeszkedő korszerű gőzturbinát építeni. A korszerűsítendő egységek számát befolyásolja és korlátozhatja, hogy a kapcsolt energiatermelés fejlesztésének függvényében milyen teljesítő-képességű kondenzációs szénhidrogén erőműkapacitást lehet/indokolt fenntartani.

Példaként a 3.7. ábra az eredetileg széntüzelésű Reinhafen erőmű gázturbinás fejlődésének hőkapcsolását mutatja be [35]. A fejtelt erőmű hatásfoka 57%.

3.7. ábra. Az eredetileg széntüzelésű Reinhafen erőmű gázturbinás fejlődése

3.3.2. Új kombinált gáz/gőzerőművek

Új, csak villamos energiát termelő szénhidrogén-tüzelésű erőműként gyakorlatilag a kombinált gáz/gőzerőművek jöhetnek szóba [36–44]. Szénhidrogén-tüzelés esetén ezek jobb hatásfokuk következtében teljesen kiszorították a gőzerőműveket, köztük a szuperkritikus nyomású egységeket. A korszerű kombinált gáz/gőzerőmű-egységek villamos teljesítménye 100–400 MW között, hatásfokuk 54–60% között változik. A korszerű kombinált egységek általában egytengelyes megoldásban épülnek, amelynél a gázturbina és a gőzturbina egyetlen tengelyen van, és a blokk egyetlen villamos generátorral rendelkezik. A kombinált gáz/gőzerőművek az esetek nagy részében kapcsolt hőkiadást is végeznek.

Az egyes gyártó cégek korszerű gázturbináinak és kondenzációs gáz/gőzerőműveinek jellemzőit a 3.4. táblázat mutatja be.

3.4. táblázat. Korszerű gázturbinák és kombinált gáz/gőzerőművek jellemzői

Gázturbinák jele	Önálló gázturbina		Kombinált gáz/gőzerőmű		Növekedés aránya
	villamos teljesítménye MW	hatásfoka %	villamos teljesítménye MW	hatásfoka %	
<i>Siemens</i>					
V64.3A	70	34,5	103	54,8	1,49
V84.3A	170	38,0	254	57,9	1,52
V94.3A	240	38,0	359	58,1	1,53
<i>General Electric</i>					
9E	123	33,8	184	50,7	1,50
9FA	226	35,7	353	55,2	1,55
9G	282	39,5	420	58	1,49
<i>ABB</i>					
KAX100	43	37,0	62	54,0	1,46
KA13E2	159	35,1	244	53,9	1,54
KA24/26	165/241	37,5/37,8	251/365	58,0/58,5	1,55/1,55
<i>Westinghouse</i>					
501DA	120	34,5	170	48,6	1,41
501FA	160	35,5	240	53,1	1,50
501G	230	38,5	345	58,0	1,50
701G	310	38,5	465	58,0	1,50

A gáz/gőzerőműveken belül néhány egytengelyes (háromnyomású gőztermelés, újrahevítés) gáz/gőzerőmű-egység jellemzőit a 3.5. táblázat ismerteti.

A kapcsolt energiatermelés nélküli, korszerű gáz/gőzerőművek figyelembe vehető jellemzői a következők:

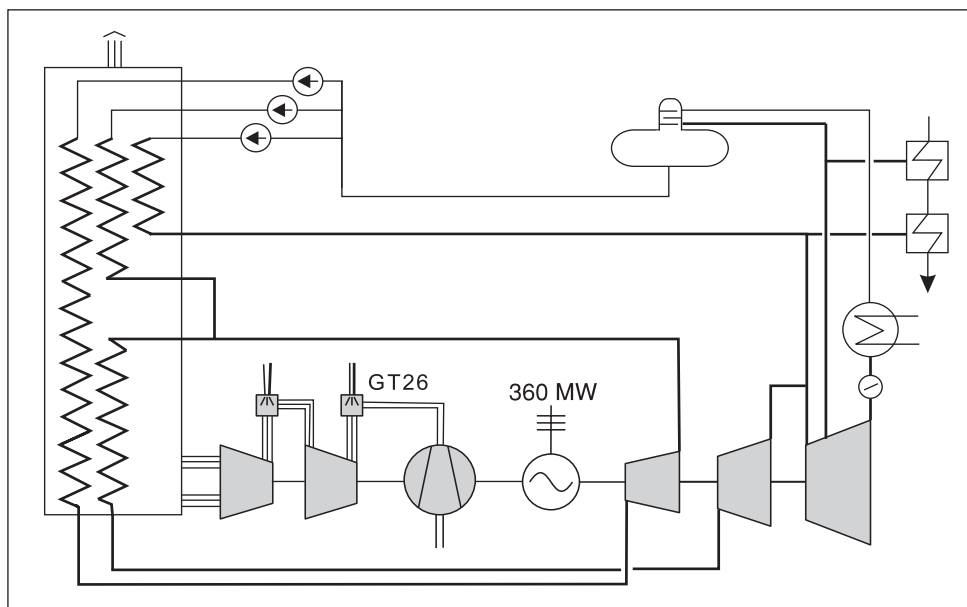
- a kombinált gáz/gőzerőmű-blokk villamos teljesítménye 300–400 MW, amelyben a gázturbina/gőzturbina teljesítményaránya mintegy 2:1,

- a gázturbina hőhasznosítójában háromnyomású gőztermelés és újrahevítés valósul meg,
- a legújabb kombinált gáz/gőzerőművek egytengelyes kivitelben, egyetlen generátorral létesülnek,
- a kombinált gáz/gőzerőmű-blokk villamosenergia-termelésének névleges hatásfoka 50–60% között változik, a legkorszerűbb gázturbinákhoz kapcsolódó egységek hatásfoka eléri az 58–60%-ot,
- a szénhidrogén-tüzelésű gáz/gőzerőművek feladata a menetrendtartás, várható évi kihasználási időtartamuk 3000–5000 h/év-re tehető.

3.5. táblázat. Egytengelyes kombinált gáz/gőzerőmű-blokkok jellemzői

	ABB	GE	Siemens
Gázturbina típus	GT26	MS9001FA	V94.3A
Kombinált blokk jelle	KA 26-1	S-109FA	GuD 1S.94.3A
Gázturbina nettó teljesítménye	W	240	226,5
Nyomásviszony		30	15
Kompresszor fokozatszám		22	17
Turbina belépő hőmérséklete	°C	1150	1288
Égők száma		30/24	14
Egytengelyű blokk nettó teljesítménye	MW	365	353,5
A blokk nettó hatásfoka	%	58,5	55,2

3.8. ábra. Egytengelyes gáz/gőzerőmű háromnyomású gőztermeléssel és újrahevítéssel

Egytengelyes, háromnyomású újrahevítéses kondenzációs gáz/gőzerőmű kapcsolását példaként 3.8. ábra mutatja. A kondenzációs blokkból természetesen hő is kiadható.

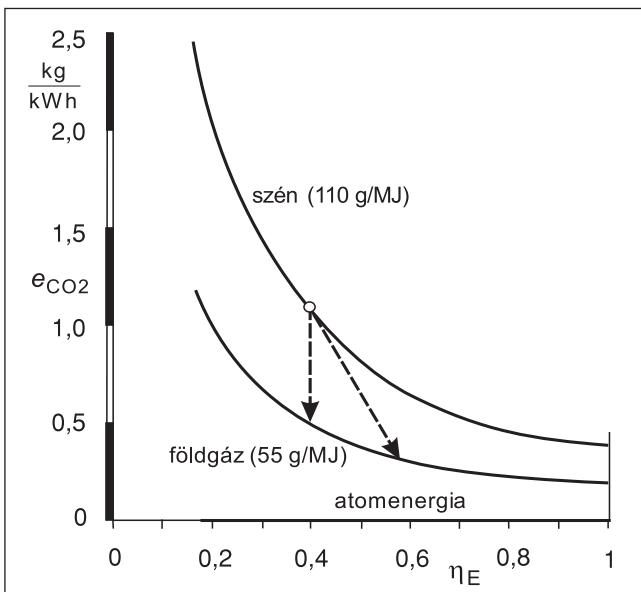
3.3.3. A kondenzációs szénhidrogén erőművek hazai szerepe

A kondenzációs szénhidrogén erőművek hazai jövőjét illetően vizsgálandó fontosabb kérdések a következők:

- Ebből az erőműtípusból mekkora kapacitást kell, illetve indokolt létesíteni, figyelembe véve más erőművek, különösen a hőszolgáltató szénhidrogén erőművek indokolt fejlesztését;
- Annak a kérdésnek az eldöntése, hogy a 215 MW-os gőzblokkokat indokolt-e gázturbinákkal korszerűsíteni, vagy új gáz/gőzerőműveket célszerűbb-e építeni, a létesítésben érintettek kompetenciája;
- A kombinált gáz/gőzerőművek kézenfekvő tüzelőanyaga a földgáz, de alternatívan üzemeltethetők megfelelő olajtermékekkel is. A földgázellátás és az üzemanyag-gazdálkodás két fontos kérdése, hogy egyrészt mennyi kondenzációs szénhidrogén gáz/gőzerőmű létesíthető, másrészt a földgáz-felhasználás csúcsidejében a gázturbinák milyen tüzelőanyagot használjanak.
- A szénhidrogén kombinált gáz/gőzerőmű fajlagos beruházási költsége mintegy 600 €/kW (156 000 Ft/kW). A földgáz jelenlegi ára 1100 Ft/GJ, 2020-ban 1700–1800 Ft/GJ gázár várható.
- A földgáztüzelésű kondenzációs gáz/gőzerőmű fajlagos széndioxid kibocsátása

$$e_{\text{CO}_2} = \frac{s_{\text{CO}_2}}{\eta} = \frac{55 \cdot 3,6}{0,58} \cong 0,34 \text{ kg/kWh}$$

kevesebb mint fele a szén-erőművekének, a jobb hatásfok és mivel földgáz eltüzelése esetén kevesebb, $s_{\text{CO}_2} \cong 55 \text{ kg/GJ}$ széndioxid keletkezik. A hatásfokjavítás és az üzemanyag-váltás hatását a fajlagos széndioxid kibocsátásra a 3.9.ábra mutatja.

3.9. ábra. A tüzelőanyag és a hatásfok hatása a fajlagos széndioxid kibocsátásra

3.4. Decentralizált fosszilis erőművek

Az erőművek fejlesztésének több évtizeden keresztül meghatározó tendenciája volt az egységteljesítmény növelése. Az egységteljesítmény növelését indokolta a hatásfoknövelés, különösen pedig a fajlagos beruházási költségek csökkentése. Az egységteljesítmény növelésével együtt járt, hogy a dugattyús gőzgépeket és belső égésű motorokat az erőművekben kiszorították a gőzturbinák, illetve a gázturbinák. A nagy egységek létesítése szükségessé tette az erőművek együttműködését, a villamoshálózatok létrehozását.

Az utóbbi időszakban viszont a koncentrált erőművek mellett és helyett a decentralizált villamosenergia-termelés előretörése figyelhető meg. A decentralizált erőművek széleskörű elterjedését az energiastruktúra változása, a jobb minőségű primerenergiák (gázolaj, földgáz) előretörése tette lehetővé, mert ezeknél kisteljesítmények esetén is jó hatásfokú berendezések valósíthatók meg, amelyek bizonyos szintű környezetvédelmi előírásoknak is megfelelnek. A decentralizált energiatermelés elterjedésének kedvezett a koncentrált energiaellátás miatt kiépített villamoshálózatok megléte, gazdaságosságát pedig gyakran a kapcsolt hő- és villamosenergia-ellátás biztosította. A fosszilis decentralizált energiatermelés elterjedését számos egyéb hatás is kíséri, mindenekelőtt az, hogy a megújuló energiák hasznosítása is decentralizált berendezésekben valósul meg. A decentralizált energiatermelés új technológiák (mikrogázturбина, tüzelőanyag-cella) és új energiarendszerek (pl. hidrogén-energetika) létrehozását ösztönzi. Jelenleg nem becsülhető meg, hogy a mikrogázturbinák, tüzelőanyag-cellák és egyéb új rendszerek elterjednek-e olyan mértékben, hogy a villamosenergia-rendszerre gyakorolt hatásuk számottevő legyen.

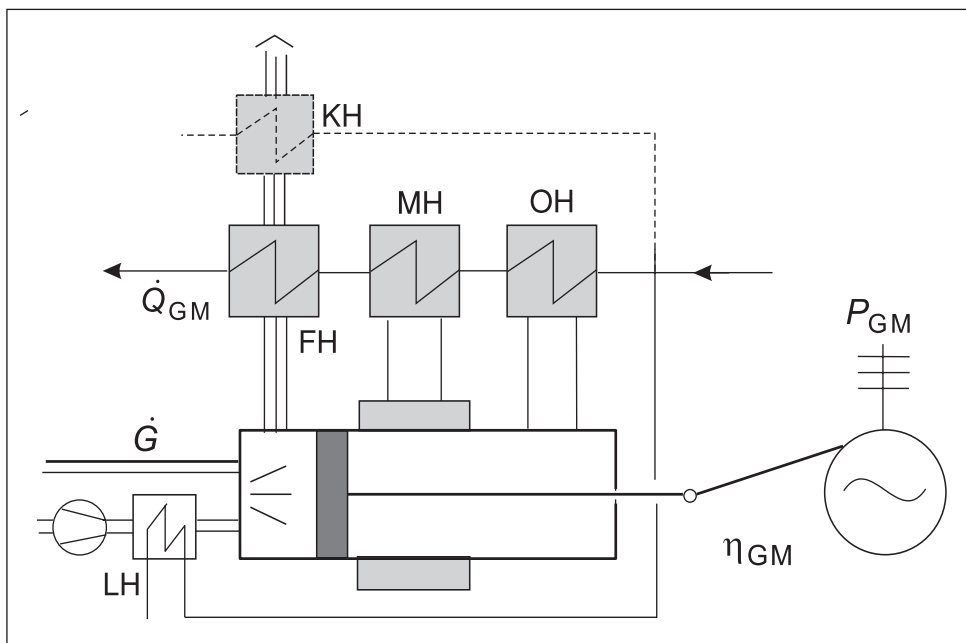
3.4.1. Dugattyús gépek, gázmotorok

Említettük, hogy a nagy erőművekben a gőzturbinák és a gázturbinák kiszorították a dugattyús gőzgépeket és a belső égésű motorokat. A decentralizált energiatermelés térhódításakor fordított folyamat zajlik. Gőzerőművek esetén kisteljesítményeknél a gőzturbinát korszerű *Stirling*-motorok válthatják fel. Ezek széleskörű elterjedésére a decentralizált fosszilis erőművekben nem számíthatunk, mert kisteljesítményű gőzerőműveket fosszilis primerenergiákra nem építenek. (A *Stirling*-motorok pl. naperőművekben terjedhetnek el.) A decentralizált fosszilis erőművekben elsősorban a gázturbinát felváltó gázmotorok nagyarányú megjelenését tapasztaljuk.

A 20. század utolsó évtizedében – a korszerű nagyteljesítményű gázturbinák mellett – a technikai globalizáció másik széles körben elterjedt berendezését a kisteljesítményű gázmotorok jelentették. Hazai elterjedésüket jelzi, hogy megjelenésüktől számítva egy évtized alatt mintegy 150 gázmotor létesült több mint 180 MW kumulált villamos teljesítménnyel [45]. A kezdeti években inkább néhány száz kW-os egységek, az utóbbi években átlagosan közel 3 MW, maximum 6 MW villamos teljesítményű gázmotorok épültek.

A gázmotorokat szinte kivétel nélkül kapcsolt energiaellátásra létesítették. A hőszolgáltató gázmotor felépítését a 3.10. ábra mutatja, amely $\dot{G}$ tüzelőhő-teljesítményből P_{GM} villamos és $\dot{Q}$ hőteljesítményt állít elő. A kiadható hő több forrásból tevődik

össze: a turbófeltöltő utáni levegő- vagy keverékhűtőből (LH), az olajhűtőből (OH), a motorhűtőből (MH) és a távozó füstgázok hűtőjéből (FH). A helyi hőellátásban adódhat olyan alacsony hőmérsékletű hőhasznosítás, amely lehetővé teszi a füstgázok harmatpont alá hűtését (KH), azaz a fűtőérték helyett az égéshő hasznosítását (*kondenzációs gázmotorok*) [46].

3.10. ábra. Hőszolgáltató gázmotor felépítése

Néhány üzemi tulajdonságban is kedvezőbbek a gázmotorok a gázturbináknál. A külső levegőhőmérséklet függvényében a gázturbina jellemzői erőteljesen változnak, a gázmotoroké alig. Hasonlóan kedvezőbb alakul a gázmotor hatásfoka a terhelés függvényében, mint a gázturbináé.

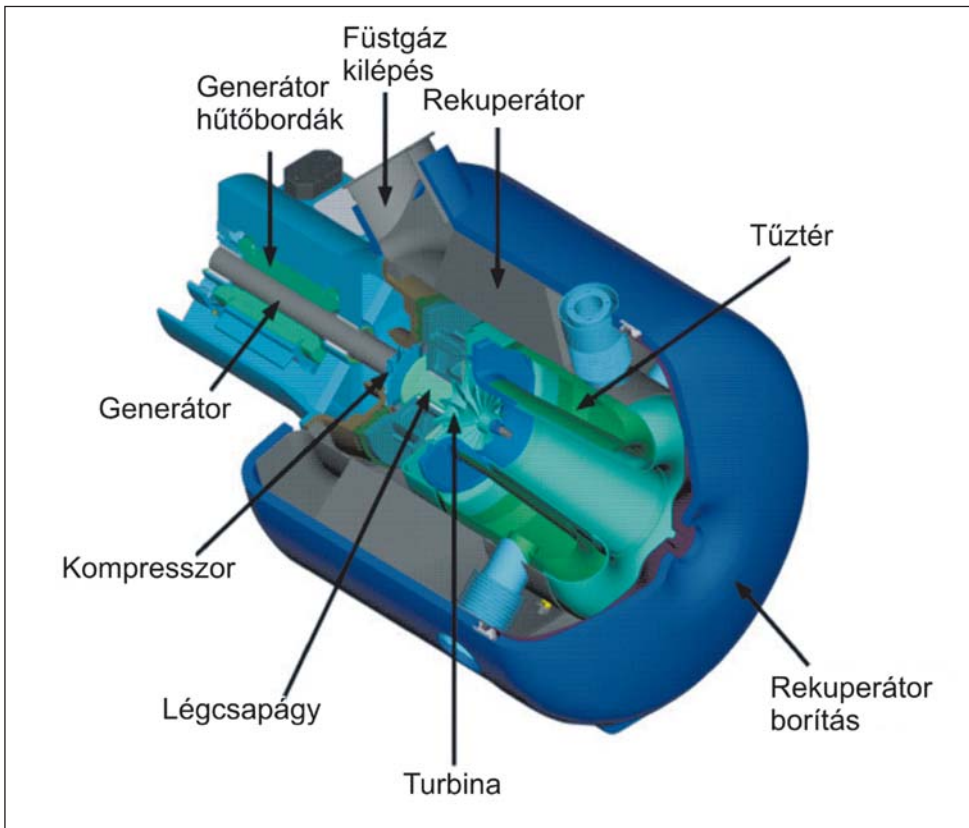
A gázmotorok konstrukciójában és korszerűségében meghatározó szerepet játszik a nagyszámú járműmotor fejlesztésében és üzemeltetésében szerzett összefogás és tapasztalat. Az egyes cégek által gyártott típusok Otto- vagy dízelmotorok, különböző (sovány és gazdag) üzemanyag-keverékeket használnak, az energetikai szempontok mellett a környezetvédelmi követelményeknek, elsősorban az alacsony NO_x-kibocsátásnak is megfelelnek.

A gázmotorok fejlesztésében még további eredmények várhatók. Maximális teljesítőképességük jelenleg 5–6 MW, de tervezik 15–20 MW-os, és ennél nagyobb egységek építését is. Hatásfokuk (36–42%) már jelenleg is jóval felülmúlja a gázturbináét, a dízelmotorok hatásfoka már közelíti az 50%-ot. Különleges kialakítású, izotermikus kompressziót közelítő motorokkal pedig már a 60% megközelítését tekintik célnak.

3.4.2. Mikrogázturbinák

A jövőben tervezik egészen kisteljesítményű gázturbinák, ún. mikrogázturbinák alkalmazását. Ez a jövőkép annyiban meglepő, hogy kisteljesítményekre a dugattyús gépeket előnyösebbnek tartjuk a turbináknál, amit a gázmotorok és a fűtőgázturbinák versenye meggyőzően alátámaszt. Ugyanakkor a rosszabb minőségű tüzelőanyagok (hulladékgáz, biogáz) esetén és egészen kisteljesítményeknél a mikrogázturbinák előnyösebbé válhatnak.

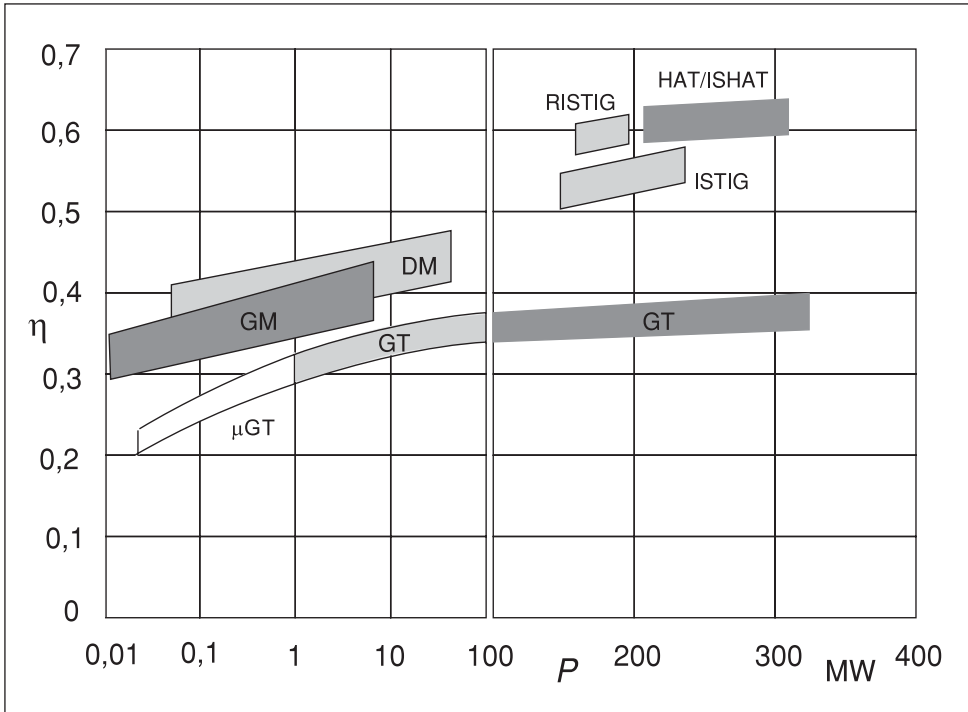
A 30–60 kW nagyságrendű gázturbinák felépítését lényegesen leegyszerűsítették (3.11. ábra). Az egyszerű kompresszor-tüzelőtér-turbina-generátor kompakt egységet alkot, amelyhez nem járulnak kiegészítő rendszerek, mint hűtés, szivattyú, hajtómű. Az egyszerű felépítésüknél fogva üzemük megbízható, karbantartási igényük kicsi [47].

3.11. ábra. Mikrogázturbina felépítése

A gázturbinák tüzelőtere a különböző minőségű, kedvezőtlen tüzelési tulajdonságokkal rendelkező tüzelőanyagokhoz jobban illeszthető, mint a dugattyús gépeké. Például a mikrogázturbinák alkalmasak kismennyiségű, elszórta jelentkező hulladékgázok, biogázok helyi értékesítésére. Mikrogázturbinákat terveznek a nagyhőmérsékletű tüzelőanyag-cellából kilépő gázok hasznosítására is.

A megvalósított és tervezett, nagy és mikrogázturbinák, illetve gázmotorok több évtizedes fejlődéséről és az elért hatásfokokról a 3.12. ábra ad tájékoztatást. A gázturbinák villamos teljesítménye <10 kW és >300 MW között változik, tehát az ábra több nagyságrendet hidal át.

3.12. ábra. Különböző nagyságú gázturbinák és gázmotorok elért, illetve tervezett hatásfoka

Az utóbbi időben nagyon gyorsan elterjedt, 100 MW-nál nagyobb teljesítményű erőművi gázturbinák (GT) hatásfoka önmagában szerény, csak 30–40% között változik. Elterjedésüket nem saját kedvező hatásfokuk magyarázza, hanem – egyszerű felépítésükön túl – a rájuk épülő rendszerek (gázturbinás kapcsolt energiatermelés, kombinált gáz/gőzerőmű stb.) jó hatásfoka, illetve hatékonysága. A nagyteljesítményű erőművi gázturbinák várható saját hatásfoka a hővisszavezetés, a gőzbefecskendezés (ISTIG, RISTIG) és a légnedvesítés (HAT, ISHAT) sikeres alkalmazásától függ. A sajátkörű hőhasznosítás 50–60% közötti hatásfok elérését teszi lehetővé, de az optimista becslések 60% fölötti hatásfok elérését is várják [38, 41].

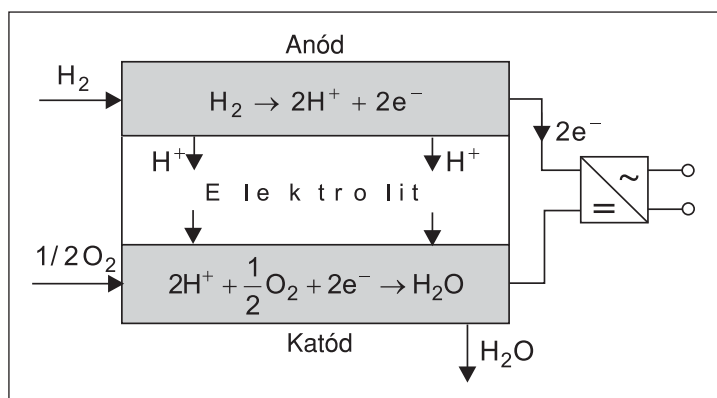
A decentralizált energiaellátásban a kisteljesítményű gázturbinák (GT) és a gázmotorok (GM) versenyeznek, a gázmotorok, különösen a dízelmotorok (DM) versenyelőnyben vannak. Az egészen kisteljesítményű mikrogázturbinák (μ GT) hatásfoka (20–30%) csak a teljesítményükhöz és a felhasznált hulladékgázokhoz mérten megfelelő, vagy egyéb rendszerekhez, pl. nagy hőmérsékletű tüzelőanyag-cellákhoz kapcsolódva biztosítanak megfelelő rendszerhatásfokot.

3.4.3. Tüzelőanyag-cellák

A hagyományos tüzelőanyag kötött energia $\rightarrow$ hő $\rightarrow$ mechanikai munka $\rightarrow$ villamos energia átalakítás egyes lépcsőinek kihagyásaival is állítható elő villamos energia. Gyakorlatilag két lehetőség jön számításba: villamos energia közvetlen előállítás hőből vagy tüzelőanyagból. Mindkettőből hiányzik a mechanikai munka fokozat, azaz ezek az eljárások mozgógép nélküli villamosenergia-termelést jelentenek.

Korábban vizsgálták a hő termoelemes, termoionos és magnetohidrodinamikus átalakítását villamos energiává. Ezek a kísérletek nem hoztak átütő sikert.

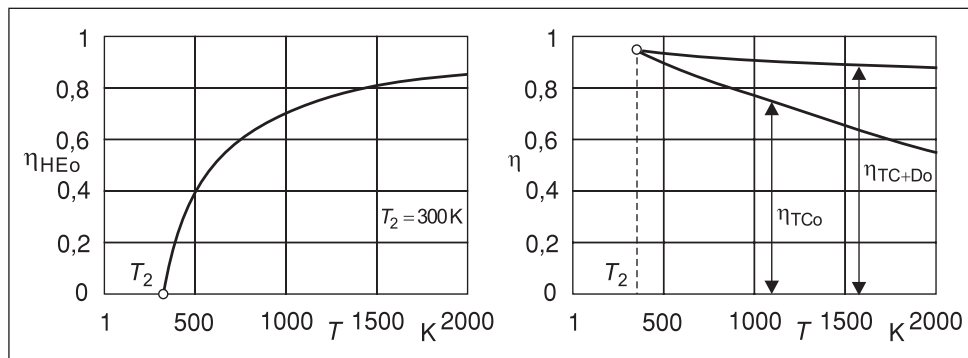
Lényegesen jobbák az eredményei és kilátásai a jelenleg vizsgált tüzelőanyag-celláknak (fuel cells), amelyek a tüzelőanyagból – a reagensek közötti elektrokémiai reakciók révén – közvetlenül villamos energiát termelnek. Az átalakításból kimaradhat a hőtermelés és a hőkörfolyamat, illetve nem jelenik meg a mechanikai munka.

3.13. ábra. A tüzelőanyag-cella működése hidrogén esetén

A tüzelőanyag-cella működésének elvét a 3.13. ábra szemlélteti, amely a hidrogén kémiai energiáját alakítja át közvetlenül villamos energiává [48]. A tüzelőanyag-cella anódos oldalára áramlik a redukáló, hidrogéntartalmú tüzelőanyag, a katódos oldalra pedig oxidáló közegként

oxigént vagy levegőt vezetnek. A tüzelőanyag-cellában a hidrogén és az oxigén elektrokémiai reakciójából végső soron víz keletkezik, egyidejűleg az anód és a katód között elektronok áramlanak, azaz egyenáram jön létre, amit inverterben váltakozó árammá alakíthatunk.

3.14. ábra. Eszményi erőmű és tüzelőanyag-cella hatásfoka a hőmérséklet függvényében

A hőmérséklet szerepe az energiaátalakításban. A hagyományos hőerőmű és a tüzelőanyag-cella hatásfokának összehasonlítását – eszményi viszonyok feltételezésével – a 3.14. ábrán követhetjük a hőmérséklet függvényében. Az eszményi hőerőmű hatásfoka a Carnot-hatásfok

$$\eta_{\text{HEo}} = 1 - \frac{T_2}{T},$$

ahol T a hőközlés, T_2 a hőelvonás hőmérséklete. Tüzelőanyag-cella esetén a tüzelőanyaggal bevitt hőből ($G=\Delta H$, ahol ΔH a reakció termékeinek és reagenseinek entalpia-különbsége) $\Delta G=\Delta H-\Delta S$ szabadentalpia-különbség (*Gibbs-potenciál*) alakul át villamos energiává, ahol ΔS a reakció termékeinek és reagenseinek entrópiakülönbsége. A tüzelőanyag-cella hatásfoka a hőmérséklet függvényében

$$\eta_{\text{TCo}} = \frac{\Delta G}{G} = \frac{\Delta H - T\Delta S}{\Delta H} = 1 - \frac{T\Delta S}{\Delta H}.$$

Amíg a hagyományos hőerőmű hatásfoka a hőmérséklettel monoton nő, addig a tüzelőanyag-cella hatásfoka annál nagyobb, minél kisebb hőmérsékleten megy végbe az átalakulás. Ezt mutatja a 3.6. táblázat veszteségmentes H_2/O_2 tüzelőanyag-cella esetén.

3.6. táblázat. Veszteségmentes hőerőmű és tüzelőanyag-cella hatásfoka [20]

Hőmérséklet T K	Hőerőmű hatásfoka $\eta_{\text{HEo}} = 1 - \frac{T_2}{T}$	Termék fázisa	Entalpia ΔH kJ/mol	Gibbs- potenciál ΔG kJ/mol	Tüzelőanyag- cella hatásfoka $\eta_{\text{TCo}} = \frac{\Delta G}{\Delta H}$
300	0	folyadék	285,8	237,4	0,83
300	0	gőz	242,0	228,7	0,94
400	0,25	gőz	243,0	224,0	0,92
500	0,40	gőz	243,9	219,2	0,90
1000	0,70	gőz	247,8	192,8	0,78
2000	0,85	gőz	242,2	135,2	0,54

A hőmérsékletnöveléssel ugyan csökken a tüzelőanyag-cella hatásfoka, de nő a T hőmérsékleten távozó $D=T\Delta S_t$ disszipációs hő, ahol ΔS_t a T hőmérsékletű reakció termék (pl. víz vagy gőz) entrópiakülönbsége. A disszipációs hőt kapcsolt hőszolgáltatásra vagy hőerőműben hasznosíthatjuk. Ha eszményi hőerőműbe vezetjük, akkor

$$\Delta E_{\text{Do}} = D\eta_{\text{HEo}} = T\Delta S_t \left(1 - \frac{T_2}{T}\right)$$

többet villamos energiát nyerünk. A hőhasznosító erőművel kiegészített tüzelőanyag-cella eredő eszményi hatásfoka

$$\eta_{\text{TC+Do}} = \frac{\Delta G + \Delta E_{\text{Do}}}{G} = 1 - \frac{T\Delta S}{\Delta H} + \frac{T\Delta S_t}{\Delta H} \left(1 - \frac{T_2}{T}\right).$$

A 3.14. ábra azt is mutatja, hogy a disszipációs hő hasznosításával a tüzelőanyag-cella hatásfoka csak alig csökken a hőmérséklet növelésekor, és az eszményi hatásfok minden hőmérsékleten közel egységnyi.

A tüzelőanyag-cellák felépítése és típusai. A tüzelőanyag-cellák több típusát fejlesztik. A fejlesztett típusok:

- alkáli tüzelőanyag-cella (Alkaline Fuel Cell – AFC),
- polimer-elektrolit membrános tüzelőanyag-cella (Polymere Electrolyte Membrane Fuel Cell – PEMFC),
- foszforsavas tüzelőanyag-cella (Phosphoric Acid Fuel Cell – PAFC),
- folyékony karbonátos tüzelőanyag-cella (Molten Carbonate Fuel Cell – MCFC),
- szilárd oxidos tüzelőanyag-cella (Solide Oxide Fuel Cell – SOFC).

A fejlesztett tüzelőanyag-cellák fontosabb jellemzőiről a 3.7. táblázat ad tájékoztatást. Az adatok pillanatképet adnak, pl. a hatásfok gyorsan nő.

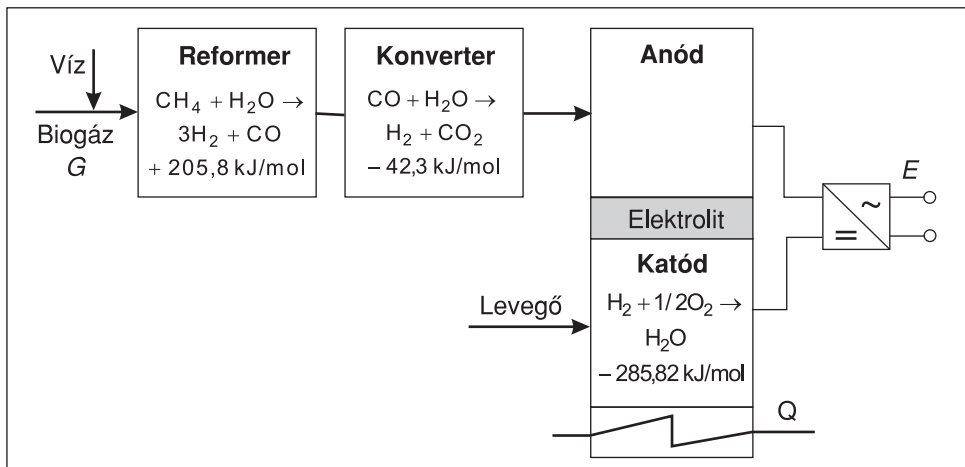
3.7. táblázat. A fejlesztett tüzelőanyag-cellák jellemzői

Jele	Hőmérséklet °C	Tüzelő- anyag (anód)	Elektrolit, iontranszport	Oxidáló közeg (katód)	Villamos hatásfok %	Alkalmazás	
AFC	40-200	hidrogén	káliúg (KOH) $\leftarrow OH^-$	oxigén	40-50	közlekedés (mozgó)	
PEMFC	80		polimer $H^+ \rightarrow$	levegő, oxigén	40-55		
PAFC	200	földgáz, széngáz, biogáz	foszforsav (H_3PO_4) $H^+ \rightarrow$	levegő	40-45	hő és villamos energia (stabil)	
MCFC	650		karbonátok ($Li_2CO_3+K_2CO_3$) $\leftarrow CO_3^{2-}$		50-60		villamos energia
SOFC	800-1000		keramikus anyag (ZrO_2) $\leftarrow O^{2-}$		50-60		decentralizált erőművek

A táblázatból kitűnik, hogy az eltérő felépítésű tüzelőanyag-cellák különböző tüzelőanyagok felhasználására alkalmasak és különböző hőmérsékleteken működhetnek. Az alacsony hőmérsékletű cella tüzelőanyag-előkészítést igényel, a magashőmérsékletűek pedig, további villamosenergia-termelést vagy hőkiadást tesznek lehetővé.

A 3.15. ábra példaként biogáz-felhasználás és kapcsolt hő- és villamosenergia-termelés mellett mutatja a tüzelőanyag-cella folyamatát [49, 50]. A biogáz 60-65%-ban metánt tartalmaz, a maradék zömmel szénmonoxid. A biogázt (G) először a reformerbe vezetjük, ahol metántartalma a túlhevített gőzzel – nikkeltalizátor jelenlétében, mintegy 900 °C hőmérsékleten – hidrogénné és szén-monoxiddá alakul át. Ezt követő konverterben a szénmonoxid tartalomból – rézkatalizátor jelenlétében, mintegy 300 °C hőmérsékleten – hidrogén és széndioxid keletkezik. A tüzelőanyag-cella anódjához végeredményben hidrogénben gazdag gáz kerül. A hidrogén kémiai energiája a tüze-

lőanyag-cella elektrokémiai folyamatában magas hőmérsékleten villamos energiává (E) alakul. A tüzelőanyag előkészítése és energiaátalakítási folyamata eredőben hőtermeléssel jár, ennek megfelelően alakul ki a tüzelőanyag-cella hőmérséklete és hőtermelése. Ezt a hőt vagy veszteségként kell elvonni, vagy hasznosan adhatjuk ki (Q).

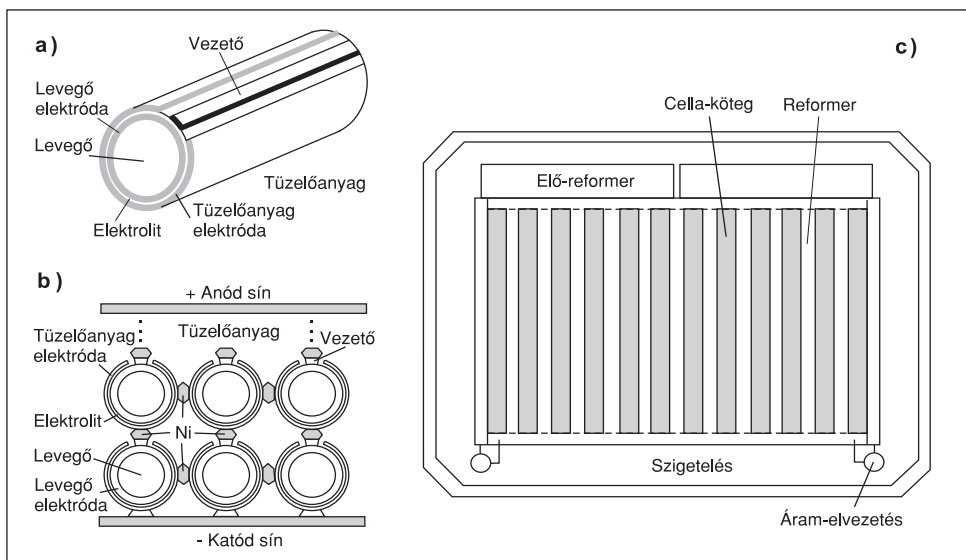

3.15. ábra. Biogáz-felhasználású tüzelőanyag-cella hő- és villamosenergia-termelése

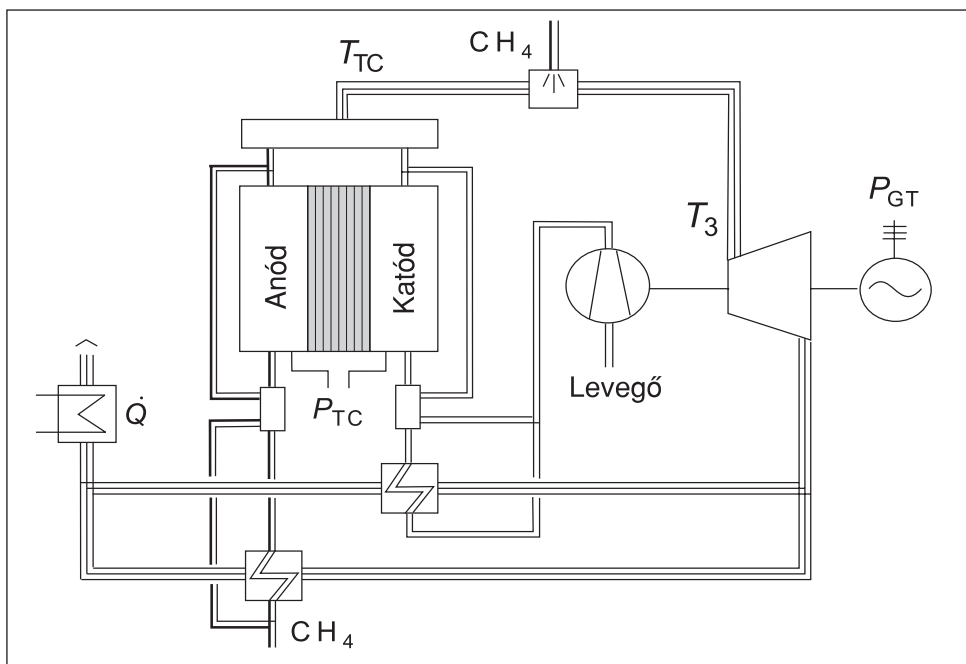
A tüzelőanyag-cella felépítését példaként a 3.16. ábra szemlélteti csőalakú SOFC típus esetén [48]. A tüzelőanyag-cella csőalakú elemét az a) ábra mutatja. A belső csőben (levegő-elektrodában) áramlik a levegő. A külső cső a tüzelőanyag-elektroda, amit a tüzelőanyag vesz körül. A két cső közötti tér az elektrolit. A csőelem részét képezi a villamos összekapcsolást biztosító vezető. A csőelemekből összeállított csőköteg a b) ábrán látható. A csövek érintkezését Ni-filc akadályozza meg, a csövek közötti teret a tüzelőanyag tölti ki. A csőköteg áramtermelését az anód és katód sínek fogják össze. A teljes tüzelőanyag-cella számos csőkötegből áll (c). A csőkötegek közötti tér a tüzelőanyag-reformer, amit még elő-reformerek előznek meg. A generátor elvi felépítése utal a cellát körülvevő szigetelésre, a burkolatra, és mutatja az áram kivezetést.

A teljes tüzelőanyag-cella igen nagyszámú elemből áll. A megvalósított 100–200 kW villamos teljesítményű tüzelőanyag-cellák esetén az elemek száma több mint 1000, a tervezett 1 MW nagyságú cella 6–10000 elemet tartalmaz.

A tüzelőanyag-cellák és mikrogázturbinák összekapcsolása. A nagyhőmérsékleten üzemelő tüzelőanyag-cellákból kilépő gáz túl nagy hőmérsékletű, ezt még villamosenergia-termelésre is lehet, és célszerű felhasználni [51]. A 3.17. ábra nagyhőmérsékletű tüzelőanyag-cellát és mikrogázturbinát kapcsol össze. A tüzelőanyag-cellából kilépő gázok hőmérséklete T_{TC} . Ezt a megfelelő nyomású gázt az ábrán közvetlenül vezetjük a gázturbinába, de lehetséges, hogy a kilépő hőt hőcserélőn keresztül adjuk át a gázturbinába lépő komprimált levegőnek. Ha a tüzelőanyag-cellából kilépő hőmérséklet nem elég magas a gázturbiná számára, akkor rátüzeléssel növelhetjük hőmérsékletét a kívánt T_3 szintre (az ábra ilyen esetet mutat). A gázturbinából kilépő hőt részben a tüzelőanyag és a komprimált levegő előmelegítésére lehet hasznosítani, részben értékesíthető (Q). A villamos teljesítmény két részből adódik, a tüzelőanyag-cella egyenáramot (P_{TC}), a

3.16. ábra. SOFC típusú tüzelőanyag-cella csőeleme (a), csőkötege (b) és teljes felépítése (c)

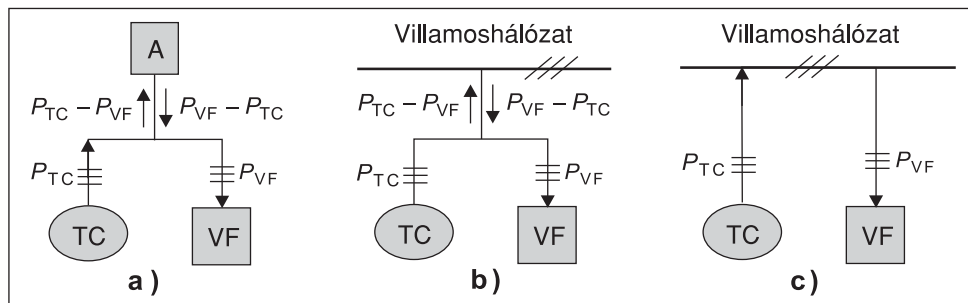
3.17. ábra. Nagyhőmérsékletű üzemanyag-cella és mikrogázturbina összekapcsolása rátüzeléssel

mikrogázturbina váltakozó áramot (P_{GT}) termel ($P = P_{CT} + P_{GT}$). A bevitt eredő tüzelőhő-teljesítmény a tüzelőanyag-cella-ba bevitt ($\dot{G}_{TC}$) és a gázturbina előtti rátüzelésnél felhasznált ($\dot{G}_{RT}$) tüzelőhő-teljesítmény összege ($\dot{G} = \dot{G}_{TC} + \dot{G}_{RT}$).

A tüzelőanyag-cella és mikrogázturbina összekapcsolása csak villamosenergia-termelés esetén növeli a villamosenergia-termelés hatásfokát. Kapcsolt energiatermelés esetén a tüzelőanyag hasznosítási hatásfok az összekapcsoláskor nem változik, de nő a villamos és hőteljesítmény $(P_{CT} + P_{GT})/Q$ aránya.

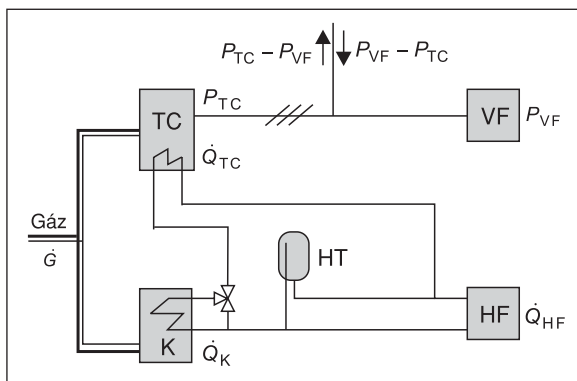
Tüzelőanyag-cella és az energiaellátás. A tüzelőanyag-cella elsődlegesen a villamosenergia-ellátásban vesz részt, de kapcsolt energiatermelés esetén a hőellátásban is szerepet vállalhat. A viszonylag kis teljesítményű berendezések elsősorban az egyedi vagy helyi energiaellátás forrásai lehetnek.

Villamosenergia-ellátásban a tüzelőanyag-cellák néhány szóbajövő lehetőségét a 3.18. ábra szemlélteti. Az a) változat szigetüzemet jelent, amelyben az adott villamos fogyasztót – villamoshálózati csatlakozás nélkül – egyedül a tüzelőanyag-cella látja el. Ez a megoldás elsősorban a villamoshálózattól távol eső fogyasztóknál vetődik fel és lehet indokolt. A fogyasztói teljesítményigények (P_{VF}) ingadozását a tüzelőanyag-cella termelése (P_{TC}) általában nem tudja követni, tehát a szigetüzemben akkumulátorokat kell alkalmazni, amely felveszi a $P_{CT} - P_{VF}$ többlettermelést, és pótolja a $P_{VF} - P_{CT}$ teljesítményhiányt. A b) változatban az adott fogyasztót szintén az érintett tüzelőanyag-cella látja el, de a többlettermelést a közeli villamoshálózat veszi fel, és ugyancsak ebből a villamoshálózatból vételezhető a teljesítményhiány. Mind az a), mind a b) változatban a tüzelőanyag-cella létesítésében a villamos fogyasztó érdekelt, ha nem fér a villamoshálózathoz, vagy célszerűbbnek tartja a saját termelést. A c) változatban a tüzelőanyag-cella a (rendszerint kiszűrésű) villamoshálózatra dolgozik, lényegében független konkrét villamos fogyasztó ellátásától. Ilyen tüzelőanyag-cella létesítésében kevésbé a fogyasztó, sokkal inkább a (gáz vagy villamos) szolgáltató lehet érdekelt.

3.18. ábra. Tüzelőanyag-cella a decentralizált villamosenergia-ellátásban, a) szigetüzem, b) sajátellátás hálózati kapcsolattal, c) hálózati csatlakozással, TC tüzelőanyag-cella, VF villamos fogyasztó, A akkumulátor

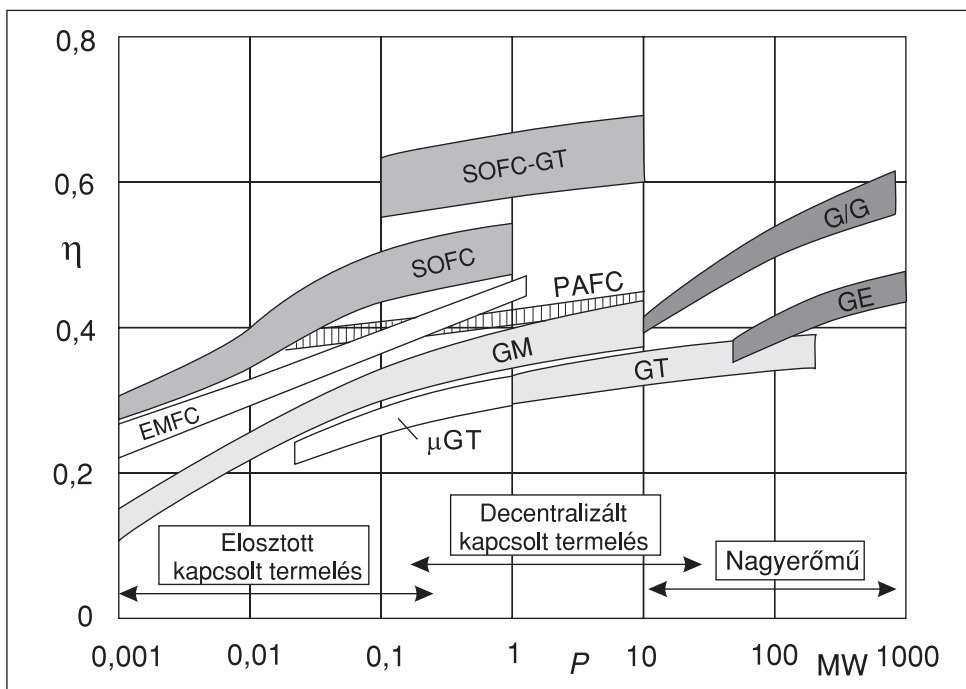
A tüzelőanyag-cella alkalmas kommunális vagy ipari fogyasztó egyvezetékes energiaellátására (3.19. ábra). A fogyasztó egyetlen energiavezetékhez, a gázhálózathoz csatlakozik. A tüzelőanyag-cella kapcsolt energiatermeléssel ellátja a fogyasztó villamosenergia-igényét a 3.18. ábra a) vagy b) változata szerint. A fogyasztó jelentősen változó hőigényének (Q_{HF}) alapterhelését a tüzelőanyag-cella fedezi (Q_{TC}) , amit csúcsidőben kazán (Q_K) egészít ki. A tüzelőanyag-cella kötött villamos menetrendje indokolhatja hőtároló (HT) beépítését is. Távhőrendszer közelsége esetén a kazán és a hőtároló alkalmazása egyaránt feleslegessé válhat.

3.19. ábra. Tüzelőanyag-cella egyvezetékes energiaellátásban, TC tüzelőanyag-cella, K kazán, HT hőtároló, VF villamos fogyasztó, HF hőfogyasztó

látásban gázmotorok (GM), mikrogázturbinák (μ GT) és bizonyos tüzelőanyag-cellák (EMFC, PAFC, SOFC) szerepelnek, a decentralizált energiatermelésben rajtuk kívül megjelenik a gázturbina (GT), illetve a tüzelőanyag-cella és a mikrogázturbina kombinációja (SOFC-GT). Nagyerműként gázturbinák (GT), gőzerőművek (GE) és kombinált gáz/gőzerőművek (G/G) szerepelnek. A technika fejlődésének köszönhetően, jelenleg kis teljesítmények esetén rendelkezésre állnak ugyanakkora hatásfokú berende-

A nagyteljesítményű és a decentralizált fosszilis erőművek hatásfokát a 3.20. ábra hasonlítja össze a villamos teljesítmény igen széles tartományában, 1 kW és 1000 MW között [52]. A 200 kW-nál kisebb villamos teljesítményű erőművek az elosztott energiatermelés, a 200 kW és 20 MW közöttiek a decentralizált energiatermelés berendezései, többnyire kapcsolt energiatermeléssel, az e fölöttiek tekinthetők nagyerműveknek. Az elosztott (dispersed) energiael-

3.20. ábra. Különböző típusú koncentrált és decentralizált erőművek hatásfoka

zések, mint az egészen nagy teljesítményeknél. Nagyteljesítményű erőművek között a kombinált gáz/gőzerőművek hatásfoka közelíti a 60%-ot, de a kisteljesítményű tüzelőanyag-cella és mikrogázturbina kombinációja is eléri, sőt meghaladhatja ezt az értéket. A jövő villamosenergia-ellátásában tehát kis és nagy teljesítmény esetén igen jó hatásfokú erőműveket vehetünk, s kell számításba vennünk.

3.4.4. Decentralizált energiatermelés és a hidrogénenergetika

A decentralizált energiaellátás megítélését – a saját energetikai és gazdasági jellemzőkön túl – további hatások is befolyásolják. Két hatásra mindenképpen érdemes utalni:

Az egyiket a *villamos hálózatra* gyakorolt befolyások jelentik. Előnyös, hogy a fogyasztókhoz közel telepített decentralizált energiatermelők mindenképpen csökkentik a villamos hálózat veszteségeit. Ugyanakkor a villamos hálózat tartaléktartására, üzemére és szabályozására gyakorolt hatásokat is vizsgálni kell, különösen a decentralizált energiatermelés növelésének függvényében.

A másik a *környezet hatás*. A decentralizált energiatermelés feltétele a megfelelő minőségű primerenergia, elsősorban a földgáz rendelkezésre állása. Ily módon a környezetvédelmi előírások egyes esetekben kielégíthetők, de eredőben a decentralizált energiatermeléssel mégiscsak a fogyasztókhoz, tehát a lakott területekre visszük a fosszilis primerenergiák környezetet szennyező kibocsátásait (a közlekedés szennyezőihez hasonlóan). Ezt a helyi szennyezést lehet kiküszöbölni a jövőben előírányzott *hidrogén-rendszerekkel*, mert hidrogén használata esetén nem keletkeznek helyben a környezetre káros termékek [53].

A hidrogén-energetika előnyét jól ismerjük, megvalósítására is számos lehetőséget javasoltak. A megvalósításnak két fő kérdéskörére kell utalnunk:

Az egyik kérdés az, hogy hidrogén a természetben nem áll rendelkezésre. A *hidrogén előállításának* több lehetősége ismert és jöhet szóba, de ezek célszerűségét még nem tudjuk megbízhatóan megítélni. Az előállításához energia, pl. villamos energia kell, és a hidrogéntermelés akkor lehet környezetbarát, ha a szükséges villamos energiát környezetkímélő forrásból (pl. víz vagy más megújuló energia) állítjuk elő.

A másik kérdés az, hogy a hidrogént a decentralizált energiaellátásban *milyen technológiával* használjuk fel. A hidrogén felhasználható belső égésű motorokban (a gázmotorok analógiájára) vagy tüzelőanyag-cellákban.

A hazai energetika feladata, hogy folyamatosan figyelemmel kísérje a hidrogénenergetika nemzetközi fejlődésének hasznosítható eredményeit.

3.5. Kapcsolt energiatermelő szénhidrogén erőművek

A kapcsolt energiatermelést jelenleg is nagyrészt szénhidrogén-tüzelésű erőművek valósítják meg, az elavult hőszolgáltató szén-erőművek szanálásával pedig szinte kizárólag szénhidrogén erőművek végeznek kapcsolt energiatermelést. Az erőműrendszer fejlesztése szemszögéből érdemes áttekinteni, hogy a kapcsolt energiatermelés hogyan befolyásolja az érintett erőművek energetikai hatékonyságát.

A kapcsolt energiatermelés feltétele a *hasznos hő*, végső soron az erre vonatkoztatott jellemzők képezik az energetikai, gazdasági és környezeti jellemzésének és megítélésé-

nek alapját [45, 54]. A kapcsolt energiatermelés ugyanakkor *része a villamosenergia-rendszernek* is, ennek fejlesztése szempontjából is ismernünk kell hatásait, lehetőségeit és korlátjait.

3.5.1. A kapcsolt energiatermelés mutatói

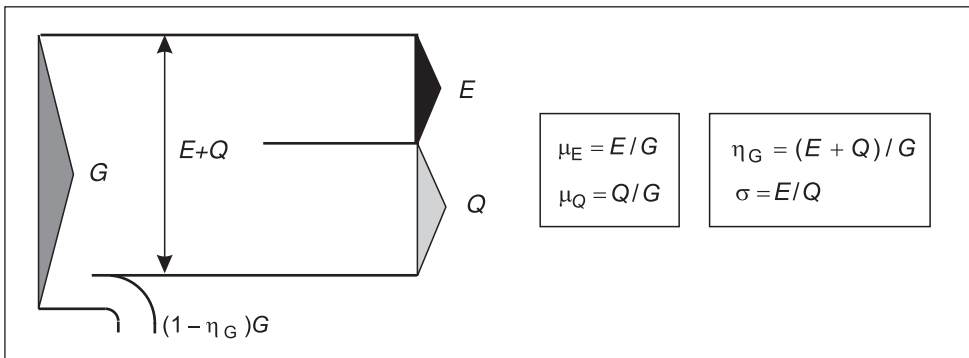
A G primerenergiából két terméket, E villamos energiát és Q hőt előállító kapcsolt energiatermelés energetikai jellemzésére egy mutató nem elégséges, ehhez két független energetikai mutató szükséges (3.21. ábra) [55]:

Az egyik mutató-pár pl. a kapcsolt energiatermelés veszteségeit, illetve a tüzelőanyag-hasznosítást kifejező *mennyiségi hatások*

$$\eta_G = \frac{E+Q}{G} = \frac{1}{g_G}$$

és a különböző értékű energiatermékek arányát kifejező *fajlagos kapcsolt villamosenergia-termelés*

$$\sigma = \frac{E}{Q}.$$

3.21. ábra. A kapcsolt energiatermelés energetikai mutatói

Természetesen az a kedvező, ha η_G és σ értéke egyaránt nagy, azaz jó a tüzelőanyag hasznosítása, és a kapcsolt energiatermelés termékei között nagy az értékesebb villamos energia aránya.

A másik mutató-pár pedig pl. a *villamos részhatások* (villamos hozam)

$$\mu_E = \frac{E}{G}$$

és a *termikus részhatások* (termikus hozam)

$$\mu_Q = \frac{Q}{G}.$$

A bemutatott két mutató-pár között természetesen kölcsönös kapcsolat áll fenn. Egyrészt

$$\eta_G = \frac{E}{G} + \frac{Q}{G} = \mu_E + \mu_Q \quad \text{és} \quad \sigma = \frac{\mu_E G}{\mu_Q G} = \frac{\mu_E}{\mu_Q} .$$

Másrészt

$$\mu_E = \frac{\sigma}{1+\sigma} \eta_G = \sigma \mu_Q \quad \text{és} \quad \mu_Q = \frac{1}{1+\sigma} \eta_G = \frac{\mu_E}{\sigma} .$$

A mutatók egyes eljárások esetén megkívánt értékeire az EU-direktíva a 3.8. táblázatban megjelölt referenciaértékeket adja meg.

3.8. táblázat. A kapcsolt energiatermelés megkívánt referenciaértékei az EU-direktívában [54]

Fűtőerőmű-típus	Kapcsolt energiaarány, σ		Mennyiségi hatások η_G , %
	Fűtés	Ipari gőz	
Kombinált gáz/gőzerőmű	0,85	0,75	85
Ellennyomású gőzerőmű	0,45	0,30	75
Kondenzációs fűtőblokk	0,45	0,30	85
Fűtő-gázturbina	0,55	0,40	75
Gázmotor	0,75	0,60	75

Az egyenértékű (azonos mennyiségű hő és villamos) energiaszolgáltatás esetén a kapcsolt energiatermelés révén *elérhető primerenergia-megtakarítás*

$$G_{\text{meg}} = (G_{\text{FM}} + G_{\text{KE}}) - G = \frac{Q}{\eta_{\text{FM}}} + \frac{E}{\eta_{\text{KE}}} - \frac{Q + E}{\eta_G} ,$$

ahol η_{FM} a közvetlen hőtermelés, η_{KE} a közvetlen villamosenergia-termelés hatásfoka. Az érzékeltetés érdekében a primerenergia-megtakarítást többféle módon fajlagosíthatjuk.

Vonatkozthatjuk a primerenergia-megtakarítást a *közvetlen villamosenergia-termelés primerenergia-felhasználására*. Az $\eta_{\text{FM}} = \eta_G$ figyelembevételével ez a fajlagos primerenergia-megtakarítás

$$\alpha_E = \frac{G_{\text{meg}}}{G_{\text{KE}}} = \frac{G_{\text{meg}}}{E / \eta_{\text{KE}}} = 1 - \frac{\eta_{\text{KE}}}{\eta_G} .$$

Ez a fajlagosítás lényegében azt jelenti, hogy a kapcsolt energiatermeléssel elért primerenergia-megtakarítást teljes mértékben önkényesen a villamos energia javára írjuk. Ennek több alapvető hibája van: nem veszi tudomásul, hogy a kapcsolt energiatermelés alapját esetenként adott hasznos hőigény képezi (1), nem szerepel benne a kapcsolt ener-

giatermelés hatékonyságát kifejező σ kapcsolt energiaarány, tehát nem függ a kapcsolt energiatermelés színvonalától (2), és félrevezető, hogy annál nagyobb fajlagos megtakarítást érhetünk el, minél kisebb a közvetlen villamosenergia-termelés hatásfoka (3).

A fajlagosítás célszerű vonatkoztatási alapja a *hasznos hő*. A hasznos hő adott nagyságú igényt fejez ki, tehát Q -áll. A lényegben nem változtat, de egyszerűsíti a fajlagosítást, ha Q helyett a hő közvetlen termelésének tüzelőhő-felhasználására vonatkoztatunk: $G_{FM} = Q/\eta_{FM}$. Ha a közvetlen hőtermelés és a kapcsolt energiatermelés hatásfokát egyenlőnek vesszük ($\eta_{FM} = \eta_G$), akkor a közvetlen hőtermelés tüzelőhő-felhasználására vonatkoztatott fajlagos primerenergia-megtakarítás

$$\alpha_Q = \frac{G_{\text{meg}}}{G_{FM}} = \frac{G_{\text{meg}}}{Q/\eta_{FM}} = \sigma \left(\frac{\eta_G}{\eta_{KE}} - 1 \right).$$

Az *EU-direktíva* az elérhető primerenergia-megtakarítást a közvetlen hő- és villamosenergia-termeléshez együtt felhasznált primerenergiához viszonyítja. Ebben az esetben – szintén $\eta_{FM} = \eta_G$ feltételezésével – a fajlagos primerenergia-megtakarítás

$$\alpha_{Q+E} = \frac{G_{\text{meg}}}{G_{FM} + G_{KE}} = \frac{(G_{FM} + G_{KE}) - G}{G_{FM} + G_{KE}} = 1 - \frac{1}{\frac{\mu_Q}{\eta_{FM}} + \frac{\mu_E}{\eta_E}} = 1 - \frac{1 + \sigma}{1 + \frac{\eta_G}{\eta_{KE}} \sigma}.$$

A közvetlen és kapcsolt energiatermelés energetikai összehasonlítását teszik lehetővé az energetikai jelleggörbék. A kapcsolt energiatermelés évi energiamérlege

$$G = E g_E + Q g_Q,$$

amelyben g_E a villamosenergia-, g_Q a hőtermelésre terhelt fajlagos primerenergia-felhasználás. Ebből a kapcsolt energiatermelés *energetikai jelleggörbéje*

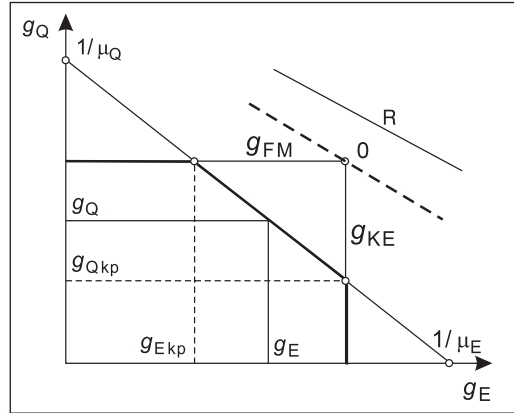
$$g_Q = \frac{G - E g_E}{Q} = \frac{1 + \sigma}{\eta_G} - \sigma g_E,$$

amely a koordinátatengelyeken lévő $1/\mu_E$ és $1/\mu_Q$ pontokkal meghatározott egyenes (3.22. ábra). Ha a kapcsolt energiatermelés minden hasznát csak a hőre könnyelik el ($g_E = g_{KE}$), akkor a kapcsolt hőtermelés fajlagos primerenergia-felhasználása általánosan

$$g_{Qkp} = \frac{G - E g_{KE}}{Q} = \frac{1 + \sigma}{\eta_G} - \sigma g_{KE},$$

Az energetikai jelleggörbék feltűntetik a közvetlen villamosenergia-termelés (g_{KE}) és a közvetlen hőtermelés fajlagos primerenergia-felhasználását (g_{FM}). A g_{KE} és g_{FM} érté-

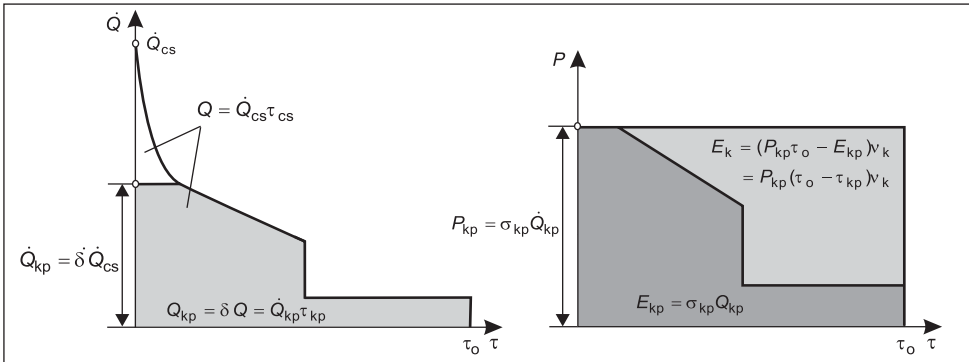
kekkel meghatározott 0 ponton átmenő jelleggörbe esetén a kapcsolt energiatermelés energetikailag közömbös, a közvetlen energiatermeléshez képest sem primerenergia-megtakarítással, sem többlettel nem jár. Az R jelű jelleggörbe pedig a rossz kapcsolt energiatermelést tükrözi, mert primerenergia-felhasználása nagyobb, mint a közvetlen energiatermeléseké. A tüzelőanyag-felhasználás szempontjából a kapcsolt energiatermelés akkor kedvező, ha az energetikai jelleggörbéje metszi a g_{KE} és a g_{FM} értékekkel meghatározott téglalapot.

3.22. ábra. A kapcsolt energiatermelés energetikai jelleggörbéje

3.5.2. Kapcsolt energiatermelés a villamosenergia-rendszerben

Egy korszerű hőszolgáltató erőműegység többnyire vegyes, tisztán kapcsolt és közvetlen villamosenergia-termelést végez. A megkülönböztetés érdekében itt és a következőkben a tisztán kapcsolt energiatermelést kp-index, a közvetlen villamosenergia-termelést k-index jelöli. A kétféle energiatermelést (számos egyszerűsítéssel) a 3.23. ábra szemlélteti.

3.23. ábra. Hőszolgáltató erőműegység tiszta kapcsolt energiatermelése (kp) és közvetlen (k) villamosenergia-termelése

Az ellátandó csúcs hőigény $\dot{Q}_{cs}$, az évi hőigény $Q = \dot{Q}_{cs} \tau_{cs}$, és τ_{cs} az évi csúcskihasználási időtartam. A kapcsoltan termelt hőteljesítmény

$$\dot{Q}_{kp} = \delta \dot{Q}_{cs},$$

ahol δ a kapcsolt hőtermelés kiépítési aránya. Az évente kapcsoltan termelt hő pedig

$$Q_{kp} = \delta Q = \dot{Q}_{kp} \tau_{kp},$$

ahol δ az évente kapcsoltan kiadott hő aránya, és a kapcsolt energiatermelés évi kihasználási időtartama

$$\tau_{\text{kp}} = \frac{Q_{\text{kp}}}{\dot{Q}_{\text{kp}}} = \frac{\delta}{\delta} \tau_{\text{cs}} .$$

A kapcsolt villamos teljesítmény

$$P_{\text{kp}} = \sigma_{\text{kp}} \dot{Q}_{\text{kp}} ,$$

és az évente kapcsoltan termelt villamos energia

$$E_{\text{kp}} = \sigma_{\text{kp}} Q_{\text{kp}} = \sigma_{\text{kp}} \delta Q = \sigma_{\text{kp}} \delta q E = P_{\text{kp}} \tau_{\text{kp}} ,$$

ahol $\sigma_{\text{kp}} = E_{\text{kp}} / Q_{\text{kp}}$ tiszta kapcsolt energiatermelésben a kapcsoltan termelt termékek aránya, $\delta = Q_{\text{kp}} / Q$ a kapcsoltan termelt és az összes hő aránya, $q = Q / E (= 1 / \sigma)$ az összes hő és az összes villamos energia aránya. Korszerű gázmotorok esetén $\sigma_{\text{kp}} \approx 0,6-1$, kombinált gáz/gőzerőművek esetén $\sigma_{\text{kp}} \approx 1-1,4$ értékekkel számolhatunk.

A közvetlen (kondenzációs) évi villamosenergia-termelés lehetséges maximális értékét az ábra halványabban árnyékolt területe szemlélteti, ha az egység villamos teljesítménye kapcsolt és közvetlen energiatermelésnél ugyanaz ($P_{\text{kp}} \approx P_k$), és τ_o a blokk évi üzemideje. Az évente közvetlenül termelt villamos energia tényleges értéke

$$E_k = (P_{\text{kp}} \tau_o - E_{\text{kp}}) \nu_k = P_{\text{kp}} (\tau_o - \tau_{\text{kp}}) \nu_k ,$$

ha ν_k a közvetlen villamosenergia-termelés lehetőségének kihasználási tényezője.

Az évente kapcsoltan termelt és az összes villamos energia aránya

$$x_{\text{kp}} = \frac{E_{\text{kp}}}{E} = \frac{E_{\text{kp}}}{E_{\text{kp}} + E_k} .$$

Az évi hőigényre vetített fajlagos évi villamosenergia-termelés

$$\sigma = \frac{1}{q} = \frac{E}{Q} = \frac{\delta \sigma_{\text{kp}}}{x_{\text{kp}}} .$$

Az évi villamosenergia-termelés átlaghatásfoka (feltételezve, hogy a hőtermelés hatásfoka η_{kp})

$$\bar{\eta}_E = (1 - x_{\text{kp}}) \eta_k + x_{\text{kp}} \eta_{\text{kp}} .$$

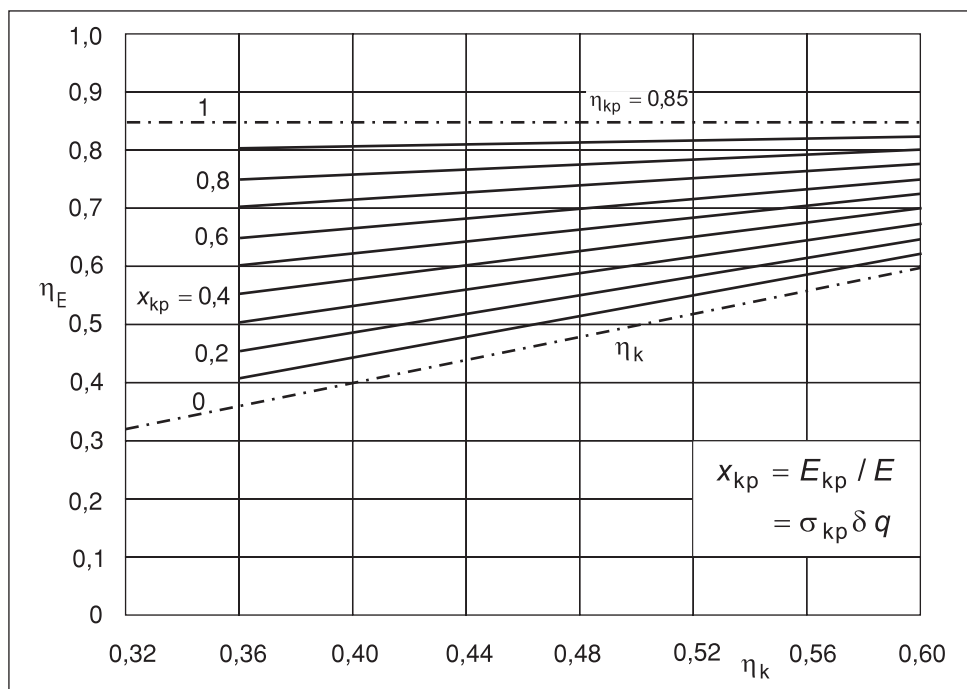
Az évi hő- és villamosenergia-termelés együttes hatásfoka

$$\eta_{Q+E} = \frac{Q+E}{G} = \frac{Q+E}{\frac{Q}{\eta_{\text{kp}}} + \frac{E}{\bar{\eta}_E}} = \frac{1+\sigma}{\frac{1}{\eta_{\text{kp}}} + \frac{\sigma}{\bar{\eta}_E}} > \bar{\eta}_E .$$

Példák. Határozzuk meg gázmotor ($\eta_{kp} = 0,84, \mu_E = \eta_k = 0,36, \mu_Q = 0,48, \sigma_{kp} = 0,75$) és kombinált gáz/gőzerőmű ($\eta_{kp} = 0,85, \mu_E = \eta_k = 0,48, \mu_Q = 0,37, \sigma_{kp} = 1,30$) esetén az előző energetikai jellemzőket, ha a távhőrendszer adatai: $\delta = 0,5, \delta = 0,9, \tau_{cs} = 2600$ h/év, $\tau_o = 8000$ h/év, $\tau_{kp} = 4680$ h/év, $v_k = 0,25, x_k = 0,85$. A számítás eredményeit a 3.9. táblázat tartalmazza és a 3.24. ábra is feltünteti.

3.9. táblázat. Gázmotoros és gáz/gőzerőműves kapcsolt energiatermelés jellemzői

	Gázmotor	Gáz/gőzerőmű
Hőre vetített villamos energia, σ	0,784	1,376
	kWh/GJ	382
Villamosenergia-termelés átlaghatásfoka, $\bar{\eta}_E$	0,768	0,795
Hő- és villamosenergia-termelés hatásfoka, η_{Q+E}	0,807	0,817

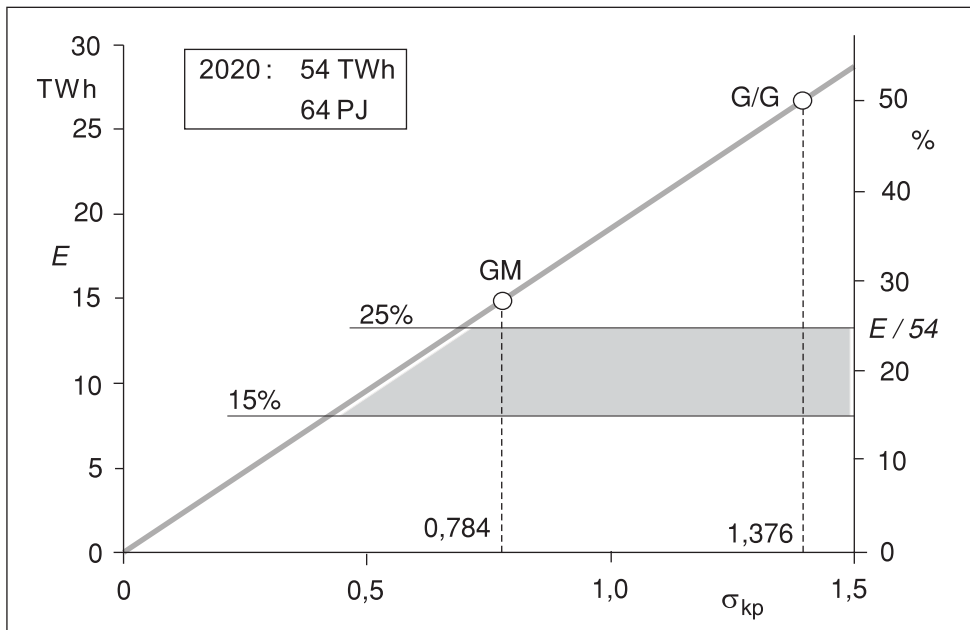

3.24. ábra. Közvetlen és tiszta kapcsolt villamosenergia-termelés átlaghatásfoka

A táblázat adatai alapján is megállapítható, hogy a *hatásfokok csak kis mértékben változnak*, a villamosenergia-termelés átlaghatásfoka mindig kisebb a hő- és villamosenergia-termelés együttes hatásfokánál, de különbségük a korszerűbb kapcsolt energiatermelő erőművekben csökken. A megítélés lényege, hogy *korszerűbb erőműben a kapcsoltan termelt villamos energia a több!*

A kapcsolt energiatermelés villamosenergia-termelését szemléltessük a 2020-ban elképzelt villamosenergia-rendszerben, amikor a feltételezett hasznos hőigény 64 PJ,

a villamosenergia-igény 54 TWh. A 3.25. ábra mutatja, hogy az adott hasznos hőigény bázisán mennyi villamos energiát lehet termelni a kapcsolt energiatermelés σ_{kp} mutatója függvényében, és az milyen részarányát képezi az összes villamosenergia-igénynek.

3.25. ábra. A hasznos hőigény bázisán termelhető villamos energia 2020-ban

A 3.25. ábra kapcsán a kapcsoltan termelhető villamos energia mennyiségére és korlátjaira több megállapítás tehető:

- legkorszerűbb megoldásokkal a kapcsoltan termelhető villamos energia aránya elérheti akár az összigeny 50%-át is, az átlagszint természetesen csak kisebb részarányt eredményezhet,
- a fosszilis energiahordozókból termelt villamos energia (ez 2020-ban 31 TWh körüli) a legkorszerűbb megoldások esetén teljesen kapcsolt is lehetne,
- földgáz-tüzelésű erőműveknél ezek a szempontok és korlátok még fokozottabban érvényesülnek,
- a hasznos hőigény nagyságának meghatározó szerepe nyilvánvaló, és részletes elemzést igényel az, hogy az ellátott hő eddig csökkenő tendenciája ellenére a jövőben mekkora növekedése várható.

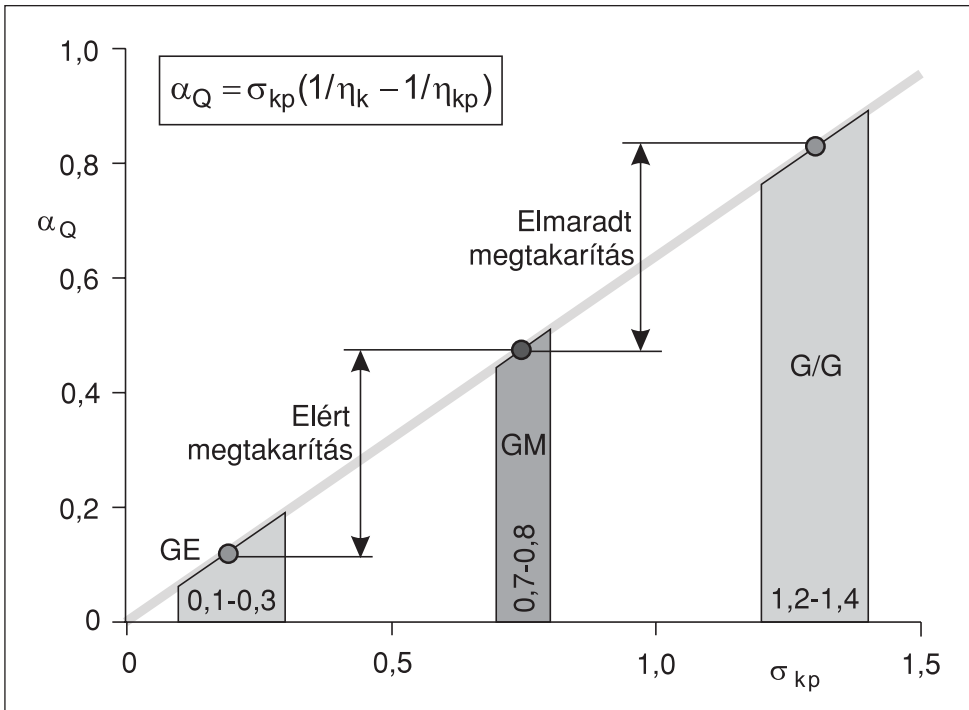
3.5.3. Kapcsolt energiatermelés és a primerenergia-megtakarítás

A 3.9. táblázat kapcsán hangsúlyoztuk, hogy a kapcsolt energiatermelés korszerűsége a villamos hatásfokokat gyakorlatilag alig befolyásolja. A haszon a villamosenergia-termelés, és az ezzel arányos primerenergia-megtakarítás növekedésében jelentkezik.

A kapcsolt energiatermeléssel elérhető, a termelt hőre vetített fajlagos primerenergia-megtakarítás (ha a közvetlen hőtermelés és a kapcsolt energiatermelés hatásfoka megegyezik, $\eta_{FM} = \eta_{KE}$)

$$\alpha_Q = \frac{G_{\text{meg}}}{Q} = \sigma_{kp} \left(\frac{1}{\eta_k} - \frac{1}{\eta_{kp}} \right),$$

aminek változását a σ_{kp} függvényében a 3.26. ábra mutatja, ha $\eta_k = 0,55$ és $\eta_{kp} = 0,85$.

3.26. ábra. A fajlagos primerenergia-megtakarítás a kapcsolt energiaarány függvényében, az elért és az elmaradt megtakarítás

A 3.26. ábra három kapcsolt energiatermelést emel ki: a meglévő elavult rendszert GE, az elérhető legkedvezőbb lehetőséget G/G és a megvalósított megoldást GM jelképezze (az utóbbi a félig lévő pohár). A megvalósított megoldás a meglévő rendszerhez képest kedvező, számottevő az elért fajlagos primerenergia-megtakarítás (félig tele pohár). De megvalósíthattuk volna a legkedvezőbb lehetőséget is, ehhez képest nagy az elmaradt fajlagos primerenergia-megtakarítás (félig üres pohár).

Az elmúlt évek hazai kapcsolt energiatermelésének fejlesztését a félig lévő pohárhoz hasonlíthatjuk és megállapíthatjuk: *a kapcsolt energiatermelés fejlesztése érdekében sokat tettünk, de nem eleget!*

Hogy az adott esetben mi a legkedvezőbb megoldás, azt a hasznos hőigény nagysága befolyásolja. A nagyteljesítményű, *koncentrált* távhőrendszerekben a kombinált gáz/gőzerőművek, a kisteljesítményű, *decentralizált* energiatermelésben viszont a gázmotorok tekinthetők kedvezőnek. A megoldáson belül fontosak a jellemzők is, elsősorban a σ_{kp} értéke.

3.5.4. Kapcsolt energiatermelés és a széndioxid kibocsátás

A kapcsolt energiatermelés célja a primerenergia-megtakarítás mellett a széndioxid kibocsátás csökkentése. A primerenergia-megtakarítás és a széndioxid kibocsátás közötti kapcsolatot lényegesen befolyásolja a felhasznált tüzelőanyag.

Ha a közvetlen és a kapcsolt energiatermelésben ugyanazt a tüzelőanyagot használjuk, amelynél a széndioxid keletkezési tényező s_{CO_2} , akkor a kapcsoltan termelt hőre vetített fajlagos széndioxid csökkenés

$$\frac{\Delta I_{CO_2}}{Q} = \alpha_Q s_{CO_2} \cong \sigma \left(\frac{1}{\eta_{KE}} - \frac{1}{\eta_G} \right) s_{CO_2}$$

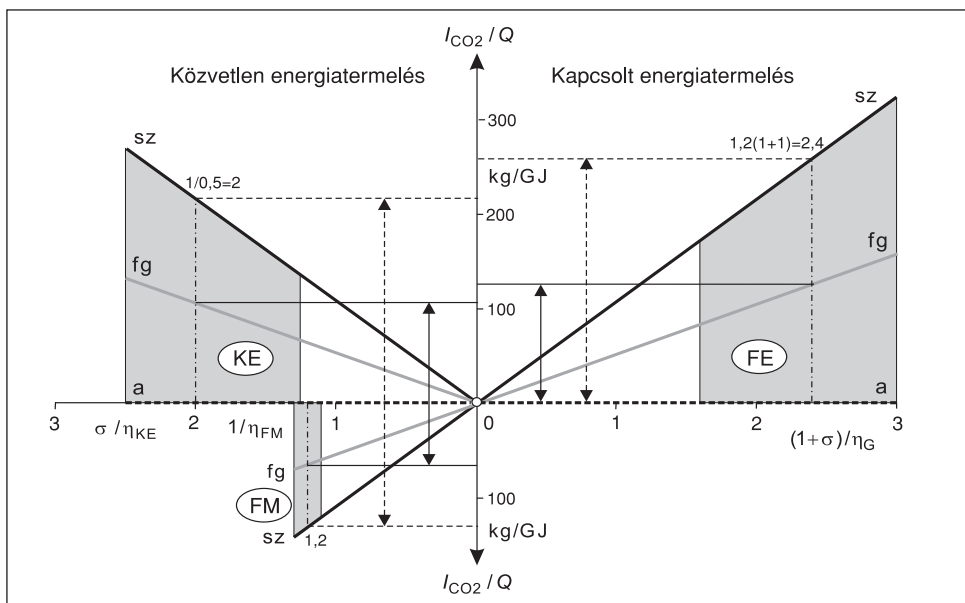
arányos az α_Q fajlagos primerenergia-megtakarítással. Az összefüggésben KE-index kondenzációs erőműre, G-index a fűtőerőmű primerenergia-felhasználására utal.

Bonyolultabb a helyzet, ha a felhasznált primerenergia, és a fajlagos széndioxid keletkezési tényező eltérő: a közvetlen hőtermelésnél s_{CO_2FM} (FM-index a fűtőművet jelöli), a közvetlen villamosenergia-termelésnél s_{CO_2KE} és a kapcsolt energiatermelésnél s_{CO_2} . Ebben az esetben a kapcsolt energiatermeléssel elérhető, szintén a kapcsoltan termelt hőre vonatkoztatott fajlagos csökkenés

$$\begin{aligned} \frac{\Delta I_{CO_2}}{Q} &= \left(\frac{s_{CO_2 FM}}{\eta_{FM}} + \frac{\sigma s_{CO_2 KE}}{\eta_{KE}} \right) - \frac{(1 + \sigma) s_{CO_2}}{\eta_G} \\ &= \left(\frac{s_{CO_2 FM}}{\eta_{FM}} + \frac{\sigma s_{CO_2 KE}}{\eta_{KE}} \right) - \frac{s_{CO_2}}{\mu_Q} \end{aligned}$$

Ezeknek az összefüggéseknek a felhasználásával a 3.27. ábra szemlélteti a közvetlen (FM+KE) és a kapcsolt energiatermelés esetén kibocsátott széndioxid meghatározásának módszerét különböző primerenergiák [a atomenergia/vízenergia/megújuló ($s_{CO_2} = 0$), fg földgáz ($s_{CO_2} = 55$ g/MJ), sz szén ($s_{CO_2} = 110$ g/MJ)] esetén. A folytonos vonalakkal jelölt értékek egységesen földgáztüzelésre, a szaggatott vonalakkal jelzett értékek egységesen szénfelhasználásra vonatkoznak, de tetszés szerinti kombinációk kibocsátásai is meghatározhatók.

A széndioxid kibocsátás szempontjából a kapcsolt energiatermelés különösen kedvező akkor, ha az összehasonlítás alapjául szolgáló rendszerben a fűtőegység földgáztüzelésű, a villamos energiát pedig közvetlenül szén-erőmű termeli. Kedvezőtlen viszont akkor, ha az érintett villamos energiát közvetlenül atomerőműben, vízerőműben vagy megújuló energiákból állítjuk elő.

3.27. ábra. Széndioxid kibocsátás egyenértékű közvetlen és kapcsolt energiatermelés esetén különböző tüzelőanyagoknál

3.5.5. Kapcsolt energiatermelés és a villamos menetrendtartás

A kötött menetrendű kapcsolt energiatermelés növelése nehézséget okoz az erőműrendszer menetrendtartásában. A nehézségek feloldása két úton lehetséges: vagy az erőműrendszert bővítjük rugalmas üzemű egységekkel (pl. szivattyús tározós vízerőművel), vagy a fűtőerőműben gondoskodunk a villamos teljesítmény kívánt, a fogyasztói igényeknek megfelelő rendelkezésre állásáról és változtatásáról.

A kapcsolt energiatermelő egységek villamos teljesítményének rugalmas változtatási lehetőségeit a 3.28. ábra foglalja össze.

A hőszolgáltató gáz/gőzerőművek és gázmotorok esetén a lehetőségek termelői és hőtárolási oldalról a következők:

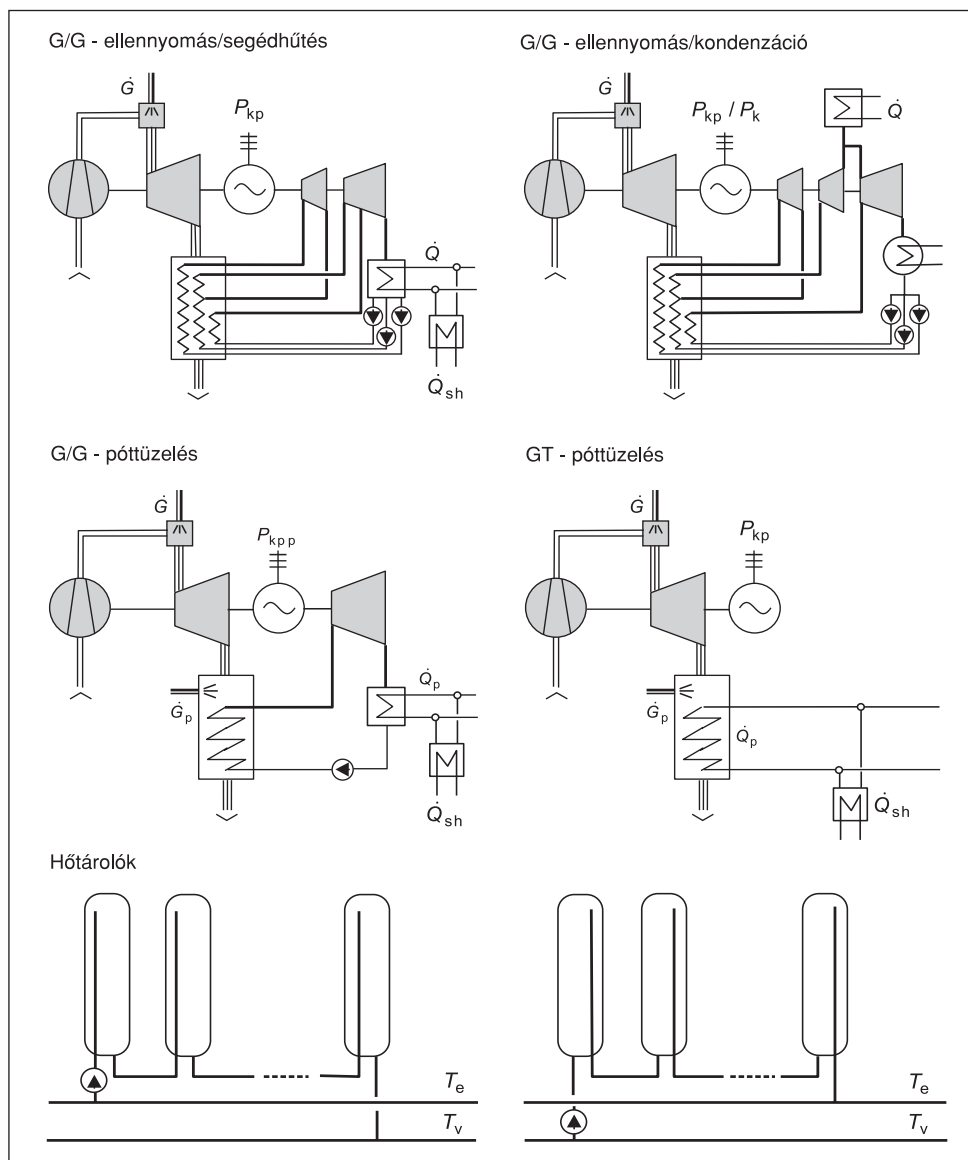
- A fűtőblokk hőkiadása lehet ellennyomású vagy megcsapolásos-kondenzációs rendszerű. A villamos teljesítmény mindenkori rugalmas rendelkezésre állását előbbi esetben a *segédhűtés*, a második esetben maga a *megcsapolásos-kondenzációs* rendszer biztosítja. Ezek a lehetőségek gőzerőművekben és kombinált gáz/gőz-erőművekben egyaránt megvalósíthatók.
- A *póttüzelés* mind a fűtőgázturbinák, mind a hőszolgáltató gáz/gőzerőművek rugalmas üzemét képes biztosítani. Gáz/gőzerőművek esetén a póttüzelés is hatékony kapcsolt energiatermelést eredményezhet.
- A korábban szorgalmazott *rugalmas üzem* (csúcsrajartás) révén elsősorban a gőzközegű fűtőerőművek villamos teljesítményének jobb értékelhetőségét kívánták elérni. Jelenlegi gázközegű egységeknél a rugalmas üzemnek lényegesen jobbak a lehetőségei, és céljai is többoldalúak.

- A *hőtárolás*, elsősorban a forróvíz-tárolás és nem túl nagy teljesítmények mellett, egyszerű módon nyújt lehetőséget a hőtermelés és a villamos teljesítmény egymástól független napi változtatására.

A rugalmas üzemvitelt nyújtó megoldással több új hőszolgáltató erőműben már találkozhatunk. Szélesebb körű, vagy általános alkalmazásukról viszont még nem beszélhetünk.

A villamosenergia-piac viszonyai is ösztönzik a hőszolgáltató erőművek rugalmas üzemét, ha a villamosenergia-árak kellően tükrözik a menetrendtartás követelményeit.

3.28. ábra. A kapcsolt energiatermelés rugalmas villamos menetrendjét biztosító erőművi és hőtárolós megoldásai

3.6. **Primerenergia-megtakarítás és széndioxid csökkenés fosszilis erőművekben**

A fosszilis erőművek fejlesztésének jelenleg alapkérdése a primerenergia-felhasználás és a széndioxid kibocsátás csökkentése. Ennek egyes lehetőségeiről (hatásfokjavítás, kapcsolt energiatermelés) már tettünk említést, de indokolt a szóba jövő lehetőségekről többé-kevésbé átfogó, közös nevezőre hozást biztosító összehasonlító képet is nyújtani [1, 56].

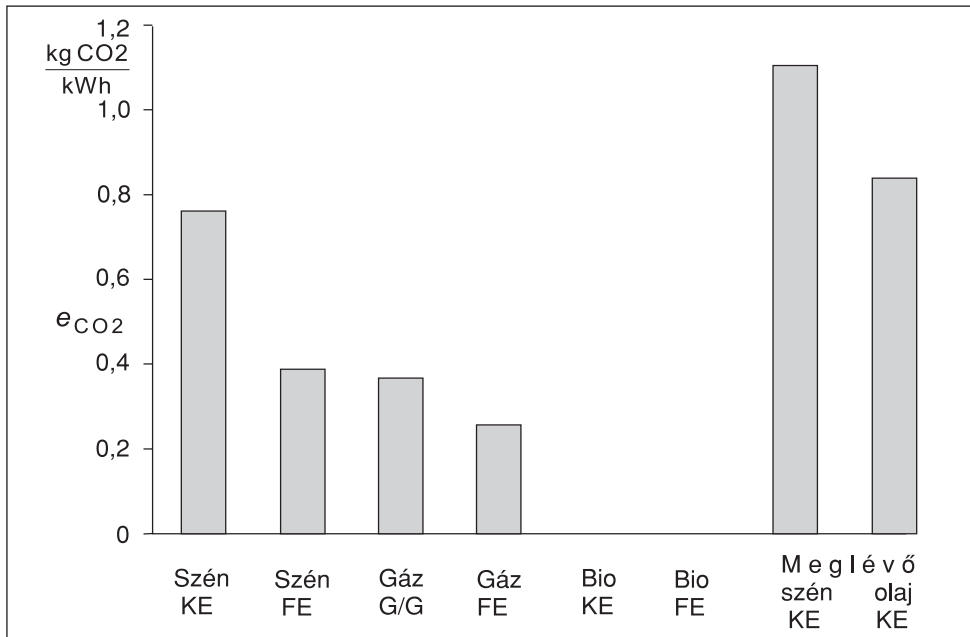
A széndioxid csökkentésnek számos lehetősége van. Erőművekben szóba jövő lehetőségek: az energiaigényesség javítása (ε), a hatásfokjavítás (η), a tüzelőanyag-váltás (s_{CO_2}), a kapcsolt energiatermelés (σ), a megújuló energiák hasznosítása ($\hat{u}$). Az egyes eljárásokkal elérhető primerenergia-megtakarítás és széndioxid csökkenés összefüggéseit a 3.10. táblázat foglalja össze (r a régi, j a javított megoldást jelöli). A közös alap kizárja a szubjektivitást az összehasonlításból és az értékelésből. A *cel* nem önmagában az energiaigényesség csökkentése, a hatásfokjavítás, a kapcsolt energiatermelés vagy a megújuló energiák használata, ezek csak *eszközök*, hanem az, hogy minél kevesebb primerenergiát használjunk fel és minél kevesebb széndioxidot bocsássunk ki.

3.10. táblázat. Primerenergia-megtakarítás és széndioxid csökkentés erőművi lehetőségei

	Primerenergia-megtakarítás ΔG	Széndioxid csökkenés ΔI_{CO_2}
Energiaigényesség csökkentése	$\frac{(\varepsilon_{Er} - \varepsilon_{Ej})N}{\eta_E}$	$\frac{(\varepsilon_{Er} - \varepsilon_{Ej})N}{\eta_E} s_{CO_2}$
Hatásfokjavítás	$E \left(\frac{1}{\eta_{Er}} - \frac{1}{\eta_{Ej}} \right)$	$E \left(\frac{1}{\eta_{Er}} - \frac{1}{\eta_{Ej}} \right) s_{CO_2}$
Tüzelőanyag-váltás	$E \left(\frac{1}{\eta_{Er}} - \frac{1}{\eta_{Ej}} \right)$	$E \left(\frac{s_{CO_2 r}}{\eta_{Er}} - \frac{s_{CO_2 j}}{\eta_{Ej}} \right)$
Kapcsolt energiatermelés	$Q\sigma \left(\frac{1}{\eta_{KE}} - \frac{1}{\eta_G} \right)$	$Q\sigma \left(\frac{1}{\eta_{KE}} - \frac{1}{\eta_G} \right) s_{CO_2}$
Megújuló energiák hasznosítása	$\frac{E_{\hat{u}}}{\eta_{ER}}$	$\frac{E_{\hat{u}}}{\eta_{ER}} s_{CO_2 R}$

A különböző típusú erőművek fajlagos széndioxid kibocsátása nagyon eltérő, és ebből más-más széndioxid csökkentési lehetőségek adódnak. A 3.28. ábra az erőművek fajlagos széndioxid kibocsátását szén, gáz, olaj és biomassza tüzelőanyagok esetén, közvetlen és kapcsolt energiatermelésnél, illetve meglévő és új erőművekben mutatja [57]. Az ábra adataiból a kisebb széndioxid kibocsátást jelentő sorrendek a következők: szén-olaj-gáz-biomassza, közvetlen-kapcsolt energiatermelés, meglévő-új erőmű.

A széndioxid csökkentés általában primerenergia-megtakarítással párosul, azzal érhető el. A különböző módokon elért primerenergia-megtakarításokat – a széndioxid csökkentéstől függetlenül is – lehet gazdaságilag értékelni.

3.28. ábra. Különböző tüzelőanyagú, közvetlen és kapcsolt, meglévő és új erőművek fajlagos széndioxid kibocsátása

Az energiamegtakarítás csökkenti a primerenergia-felhasználás költségét. Ha a primerenergia hőára p_G , akkor az évi $\Delta G = \dot{G}\tau$ primerenergia-megtakarítás

$$\Delta C_G = \Delta G p_G = \dot{G}\tau p_G$$

évi primerenergia-költségcsökkenést eredményez, ahol $\dot{G}$ a primerenergia-megtakarítás teljesítménye, τ ennek évi kihasználási időtartama. A primerenergia-megtakarítás különböző tüzelőanyagokban jelentkezhet, s ezek hőára eltérő lehet.

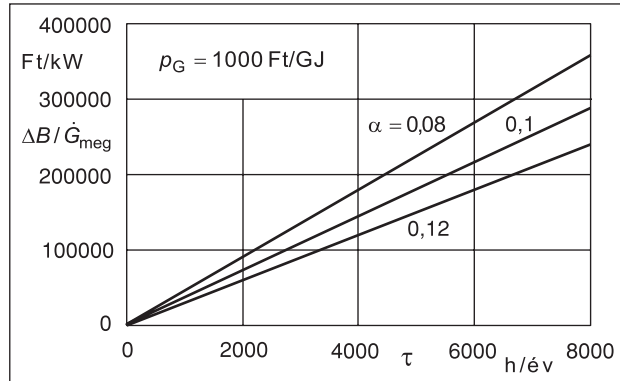
Az éves primerenergia-költségcsökkenés számottevő beruházási költségnövelést tesz lehetővé. Ha az annuitási tényező α , akkor (a legegyszerűbb gazdasági számítás szerint) az éves primerenergia-csökkenés, illetve -költségcsökkenés

$$\Delta B = \dot{G}\Delta b = \frac{\Delta C_G}{\alpha} = \frac{\dot{G}\tau p_G}{\alpha}$$

beruházási költségnövelést enged meg. A megengedhető fajlagos beruházási költség pedig

$$\Delta b = \frac{\Delta B}{\dot{G}} = \frac{\Delta C_G}{\alpha \dot{G}} = \frac{\tau}{\alpha} p_G \cdot$$

Az összefüggés alapot nyújt a különböző energiamegtakarítások gazdasági értékeléséhez, piaci hitelezéséhez, illetve az állami energiaracionalizálási programok meghirdetéséhez. A fajlagos beruházási költségnövekedést érzékenyen befolyásolja az évi kihasználási időtartam, a kis kihasználhatóság a gazdaságosságot rontja, viszont a nagy kihasználás igen jelentős többletberuházást enged meg (3.29. ábra).

3.29. ábra. Energiamegtakarítás érdekében megengedhető beruházási többletköltség

A széndioxid kibocsátás csökkentése a társadalom érdeke, ezért indokolt állami támogatása. Az állami támogatást mérsékli, hogy a széndioxid kibocsátás általában energia- és költségmegtakarítással jár, tehát az energiaszolgáltató is érdekelt a széndioxid kibocsátást csökkentő beruházások megvalósításában.

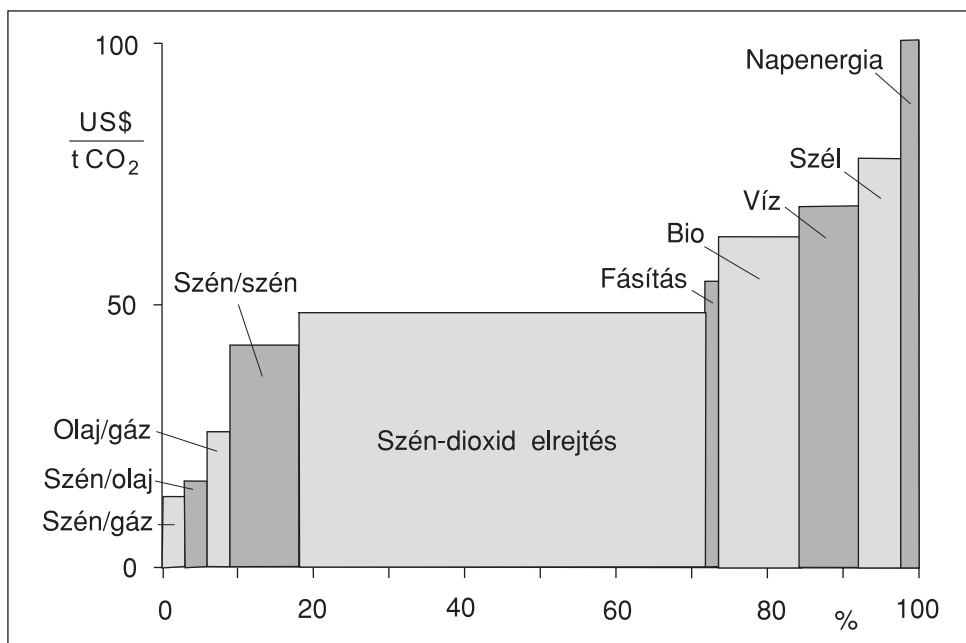
Az állami támogatáshoz az évi ΔI_{CO_2} széndioxid kibocsátás csökkentése jelentheti a közös alapot. Az indokolt támogatás

$$\Delta T_{CO_2} = \Delta I_{CO_2} \cdot t_{CO_2} ,$$

ahol t_{CO_2} a széndioxid kibocsátás egységnyi csökkentésére vonatkozó állami támogatás.

Az állami támogatás értékére még nincs kialakult gyakorlat, csak néhány megfontolásra támaszkodó adat áll rendelkezésre. Például a kapcsolt energiatermelésre vonatkozó EU direktíva $t_{CO_2} = 10 \text{ €}/t$ (~2500 Ft/t) támogatást jelez. Ezt a fajlagos támogatást érzékeltesse egy példa. A példában legyen $\rho_G = 1000 \text{ Ft}/\text{GJ}$ a földgáz ára, amelynek eltüzelése során $s_{CO_2} = 55 \text{ kg}/\text{GJ}$ széndioxid keletkezik. Ezekkel a fajlagos klímátámogatás $\Delta T_{CO_2} = 55 \cdot 10^{-3} \cdot 2500 = 137,5 \text{ Ft}/\text{GJ}$, amely a földgáz árához képest mintegy 14%-ot képvisel.

A széndioxid csökkentés fajlagos költségét számos vizsgálat 10–100 US\$/t-ra becsüli. Ezt a becslést alapozza meg a 3.30. ábra, amely a lehetséges széndioxid csökkentési eljárások függvényében mutatja a fajlagos költségek alakulását. A széndioxid csökkentés legkisebb költségét a meglévő erőművek átalakítása eredményezi, legkedvezőbb a szénerőmű átállítása földgázra vagy olajra (10–20 US\$/t), ezt követi az olajerőmű átállítása földgázra (25 US\$/t), majd a meglévő szénerőmű helyett korszerű szénerőmű létesítése (40 US\$/t). Ezek az átalakítások az erőművekből kibocsátott összes széndioxidnak 15–20%-át csökkenthetik. Drágább megoldást jelent a fásítás és a biomassza felhasználása (55–65 US\$/t), a víz- és szélerőművek (70–80 US\$/t) és legdrágábbak a naperőművek (100 US\$/t). A megújuló energiahasznosítással az erőművi széndioxid kibocsátás 25–30%-át lehet csökkenteni. E becslés alapján a meglévő erőművek átalakítása és a megújuló energiák hasznosítása együtt az erőművi széndioxid összkibocsátásnak nem egészen felét képes csökkenteni a megjelölt költségszinten.

3.30. ábra. A széndioxid kibocsátás csökkentésének költségei és potenciálja

3.7. Egy forgatókönyv: a fosszilis erőművek lehetséges szerepe 2020-ban

Az erőművek fejlesztése időszerű, erre számos forgatókönyv készül. A fosszilis erőművek egy lehetséges szerepét: teljesítőképességét, energiatermelését és a beépített teljesítőképességre vonatkoztatott évi kihasználási időtartamát a 3.11. táblázat mutatja be.

3.11. táblázat. Fosszilis erőművek lehetséges kihasználása 2020-ban

	Beépített teljesítőképesség MW	Villamosenergia-termelés TWh	Beépített teljesítőképesség kihasználási időtartama h/év
Összes	9600	54	5625
– atomerőmű	1900	14	7368
– import	1000	6	6000
– megújuló	400	3	7500
Fosszilis	6300	31	4921
– szén	1800	8	4444
– szénhidrogén/kond.	2400	10	4167
– szénhidrogén/kapcs.	2100	13	6190

A táblázat szerint a fosszilis erőművek évi kihasználási időtartama kisebb, mint a rendszer összes erőművéé. A táblázat arányai esetén a fosszilis erőművek primerenergia-felhasználását és széndioxid kibocsátását a 3.12., illetve a 3.13. táblázat szemlélteti, a feltételezett hatásfokok figyelembevételével.

3.12. táblázat. A fosszilis erőművek lehetséges villamosenergia- és hőtermelése és primerenergia-felhasználása 2002. és 2020. években

	2002				2020			
	Villamos energia TWh	Hő PJ	Hatásfok %	Primerenergia PJ	Villamos energia TWh	Hő PJ	Hatásfok %	Primerenergia PJ
Szén	8,5		28	109	8		42	69
Szénhidrogén	5,5		36	55	10		56	64
– kapcsolt	5	45	75	84	13	64	85	130
– összes				139				194
Fosszilis	19	45		248	31	64		263

3.13. táblázat. A fosszilis erőművek lehetséges primerenergia-felhasználása és széndioxid kibocsátása 2002. és 2020. években

	2002		2020	
	Primerenergia PJ	Széndioxid millió t	Primerenergia PJ	Széndioxid millió t
Szén	109	12,0	69	7,6
Szénhidrogén	139	7,6	194	10,7
Összes	248	19,6	263	18,3

A két utóbbi táblázat tükrözi a hatásfokjavítás és a tüzelőanyag-struktúra szerepét a primerenergia-felhasználásban és a széndioxid kibocsátásban. Noha feltételezés szerint a vizsgált időszakban a villamosenergia-termelés 63%-kal, a hőtermelés 42%-kal nő, a primerenergia-felhasználás növekedése csak mintegy 6%, ezen belül a szénhidrogén-felhasználás növekedése viszont 40%. A széndioxid kibocsátás pedig valamelyest csökkenhet is.

- 1 *Büki G.*: Erőművek. Műegyetemi Kiadó Budapest, 2004.
- 2 *GKI Energiakutató és Tanácsadó Kft.*: Az új energiakoncepció alapkérdései. 2003.
- 3 *Büki G.*: Energiaátalakítás, gáz- és gőzerőművek. Akadémiai Kiadó Budapest, 2000.
- 4 *US DOE*: Clean coal technology. The new coal era. 1991.
- 5 *Reményi K.*: Új technológiák az energetikában. Akadémiai Kiadó Budapest, 1995.
- 6 *Touchton, G. L.*: EPRI improved coal-fired power plant project. First EPRI International Conference, Palo Alto, 1986.
- 7 *Nakabayashi, Y. et al.*: Japanese development in high temperature steam cycles. COST Conference, Liege, 1990.
- 8 *Scarlin, R. B. et al.*: State of european COST. activities. Second EPRI International Conference, Palo Alto, 1988.
- 9 *Hourfar, D. et al.*: Neue Dampfparameter für fortschrittliche Steinkohlekraftwerke. VGB Kraftwerkstechnik, 1997/6.
- 10 *Effenberger, H.*: Dampferzeuger und Feurungen. BWK, 1996/4.
- 11 *Rozgonyi P.*: Széntüzelésű kazánok fejlesztése. Magyar Energetika, 1995/3.
- 12 *Farwick, H. et al.*: SCR-Katalysatoren. VGB Kraftwerkstechnik, 1993/5.
- 13 *Berger, S. et al.*: Mechanisch-technische Entwässerung von Braunkohle. VGB KraftwerksTechnik, 1997/5.
- 14 *Büki G.*: Hatásfokjavítás szénszárítással és füstgázhő-hasznosítással. Magyar Energetika, 1994/4.
- 15 *Heitmüller, R. J. et al.*: Wärme- und feuerungstechnisches Konzept des Dampferzeugers für den BOA-Block Niederaußem K. VGB KraftwerksTechnik, 1999/5.
- 16 *Kotschenreuther, H.*: Advanced coal-fired power plants exploit high temperature technology . MPS, 1994/10.
- 17 *Bendich, W. et al.*: Eigenschaften der 9- bis 12%-Chromstähle und ihr Verhalten unter Zeitstandbeanspruchung. VGB Kraftwerkstechnik, 1993/1.
- 18 *Blum, R. et al.*: Neuentwicklungen hochwarmfester ferritisch-martensitischer Stähle aus den USA, Japan und Europa. VGB Kraftwerkstechnik, 1994/8.
- 19 *Büki G.*: Korszerű erőművek szerkezeti anyagai. Magyar Energetika, 1984/4.
- 20 *Strauß, K.*: Kraftwerkstechnik. Springer-Verlag Berlin, 1992.
- 21 *Heimermann, G. et al.*: Dampferzeuger für fortgeschrittene Dampfparameter. VGB Kraftwerkstechnik, 1993/8.
- 22 *Almheam, P. et al.*: Cottbus opts PFBC repowering. MPS.
- 23 *Beér, J. M. et al.*: A coal-fueled combustion turbine cogeneration system with topping combustion. Journal of Engineering for Gas Turbines and Power, 1997/1.

- 24 *Bergmann, H. et al.*: Entwicklungstand von Kombi-Kraftwerken auf Kohlebasis. VGB Kraftwerkstechnik, 1995/2.
- 25 *Büki G.*: Szénbázisú kombinált gáz/gőzerőművek. Magyar Energetika, 1991/1.
- 26 *Hannes, K. W.*: Kohle-Kombi-Kraftwerke mit Druckkohlenstaubfeuerung: Das Druckflamm-Forschungsprogramm. VGB PowerTech, 2002/8.
- 27 *Yan, X. L. et al.*: Dual Brayton cycle gas turbine pressurized fluidized bed combustion power plant concept. Journal of Engineering for Gas Turbines and Power, 1998/2.
- 28 *Thelen, F.*: Gas-/Dampfturbinenprozesse für feste Brennstoffe mit Druckwirbelschichtenfeuerung. VGB Kraftwerkstechnik, 1993/8.
- 29 *Pruschek, R. et al.*: Kohlekraftwerke der Zukunft. BWK, 1997/11-12.
- 30 *Bozsikné Gál I.*: Környezetvédelmi fejlesztések a Mátrai Erőműben 1998–2001. években. Magyar Energetika, 2000/2.
- 31 *Bozsikné Gál I. et al.*: Ligniterőmű a piacnyitás küszöbén – megújulás, környezetvédelem, jövőkép, piac. Magyar Energetika, 2002/5.
- 32 *Büki G.*: Gázturbinák a gőzerőművek megújításában. Magyar Energetika, 2002/3.
- 33 *Kuhl T. et al.*: Dunamenti, a privatizált erőmű. Magyar Energetika, 2003/1.
- 34 *Stróbl A.*: A villamosenergia-rendszer forrásoldalának teljesítőképességéről – lehetőségek és remények. A Magyar Villamos Művek Közleményei, 2004/1.
- 35 First 240 MW GT26 gas turbine to power Rheinhafen Unit 4 upgrade. MPS, 1995/8.
- 37 *Büki G.*: Gáz/gőzközegű erőművek alkalmazásának világhelyzete, a hazai alkalmazás lehetőségei. Energia és Atomtechnika, 1986/10.
- 38 *Franke, U.*: Der HAT-Prozess (im Vergleich mit konkurrierenden Verfahren). BWK, 1996/11-12.
- 39 *Fruttschi, H. U.*: Gas turbines with sequential combustion for cogeneration of heat and power. ABB Review, 1995/3.
- 40 *Heck, K. A. et al.*: INCONEL alloy 783: An oxidation-resistant, low expansion superalloy for gas turbine applications. Journal of Engineering for Gas Turbines and Power, 1998/2.
- 41 *Ito, K. et al.*: Effect of steam-injected gas turbines on the unit sizing of a cogeneration plant. Journal of Engineering for Gas Turbines and Power, 1997/1.
- 42 *Perkavec, M.*: Entwicklungstendenzen im Gasturbinenbau. BWK, 1998/4.
- 43 *Southall, I. et al.*: New 200 MW class 501G combustion turbine. Journal of Engineering for Gas Turbines and Power, 1996/3.
- 44 *Dörr, H.*: Die neue Generation der leistungsstarken Gasturbinen für den Einsatz in GuD/Kombi-Kraftwerken in Einwellenanordnung. BWK, 1996/1-2.
- 45 *MKET*: Kapcsolt energiatermelés Magyarországon. Országtanulmány, 2003.
- 46 *Dezső Gy.*: A gázmotorok rendszerbe illesztésének időszerű kérdése. Magyar Energetika, 2003/2.

- 47 *Sztankó K. et al.*: Capstone C30 mikro-gázturbina alkalmazása a decentralizált energiatermelésben. Magyar Energetika, 2004/1.
- 48 *Kabs, H.*: Tubular SOFC – the way to commercialisation. VGB PowerTech, 2002/4.
- 49 *Dinter, F. et al.*: CHP with fuel cells models for the future supply of private and industrialcustomers. VGB PowerTech, 2001/12.
- 50 *Langnickel, U.*: Nutzung biogener Gase zur decentralen Strom- und Wärmeerzeugung in Brennstoffzellen. VGB PowerTech, 2001/12.
- 51 *Bohn, D. E.*: State of the art and potential of mikro gas turbines in combination with high-temperature fuel cells. VGB PowerTech, 2002/3.
- 52 *Loughhead, J.*: New technologies for decentralised generation. VGB PowerTech, 2002/3.
- 53 *Imre L. et al.*: Megújuló energiaforrások. Felsőfokú oktatási segédlet, 2000.
- 54 Az Európa Parlament és Európa Tanács 2004/8/EC sz. direktívája a hasznos hőigény alapú kapcsolt energiatermelés belső energiapiacra történő előmozdításáról, 2004.02.11.
- 55 *Büki G.*: Energetika. Műegyetemi Kiadó Budapest, 1997.
- 56 *Büki G.*: Az energiamegtakarítás lehetőségei, értékelése és támogatása. Magyar Energetika, 2002/5.
- 57 *Strömberg, L.*: Discussion on the potential and cost of different CO₂ emission control options in Europe. VGB PowerTech, 2001/10.

Tartalom

Bevezetés	4
3.1 A fosszilis erőművek várható szerepe Magyarországon	4
3.2 Szénerőművek	6
3.2.1 A meglévő szénerőművek sorsa	6
3.2.2 Új szénerőmű megoldások	7
3.2.3 Hazai szénerőmű-építési lehetőségek	12
3.2.4 Szénerőművek telepítése és környezeti hatásai	13
3.3 Kondenzációs szénhidrogén nagyerőművek	14
3.3.1 A 215 MW-os gőzblokkok gázturbinás korszerűsítése	14
3.3.2 Új kombinált gáz/gőzerőművek	16
3.3.3 A kondenzációs szénhidrogén erőművek hazai szerepe	18
3.4 Decentralizált fosszilis erőművek	19
3.4.1 Dugattyús gépek, gázmotorok	19
3.4.2 Mikrogázturbinák	21
3.4.3 Tüzelőanyag-cellák	23
3.4.4 Decentralizált energiatermelés és a hidrogénenergetika	30
3.5 Kapcsolt energiatermelő szénhidrogén erőművek	30
3.5.1 A kapcsolt energiatermelés mutatói	31
3.5.2 Kapcsolt energiatermelés a villamosenergia-rendszerben	34
3.5.3 Kapcsolt energiatermelés és a primerenergia-megtakarítás	37
3.5.4 Kapcsolt energiatermelés és a széndioxid kibocsátás	39
3.5.5 Kapcsolt energiatermelés és a villamos menetrendtartás	40
3.6 Primerenergia-megtakarítás és széndioxid csökkenés fosszilis erőművekben	42
3.7 Egy forgatókönyv: a fosszilis erőművek lehetséges szerepe 2020-ban ..	45
Irodalom	47

Magyar Atomforum Egyesület